

SZELÍD, ÖKO- ÉS TERMÉSZETJÁRÓ TURIZMUS, AZ IDEGENVEZETÉS ÉS A TÚRAVEZETÉS ÖSSZEKAPCSOLÓDÁSA

FÜLEP TEOFIL

HOLOCÉN TERMÉSZETVÉDELMI EGYESÜLET
MISKOLC

2004

BEVEZETÉS, CÉLKITŰZÉS

A Földön és hazánkban erőteljes *globalizáció* van folyamatban, ahol a *nyugati típusú fogyasztói életmód* hódít teret magának, erőszakosan és kíméletlenül. A gazdaság és a politika *pénzben méri a világot*, a vezetők a növekedést tekintik értéknek. Az üzleti élet nem a tisztességes megélhetésre, hanem a tőke módszeres, erőteljes gyarapítására összpontosít. *A turizmus is egy üzlet, egy iparág.*

A fogyasztói társadalom üzlet- és iparágai azonban *rövidtávon gondolkodnak, nem tartják szem előtt az emberiség hosszútávú érdekeit*, sőt a saját alkalmazottaikét sem. A tudomány és a gondolkodók számára azonban már régóta világos tény, hogy mindez *nem fenntartható*, és nem is helyes. Ez a felismerés indította útjára a *környezetvédelem* véget nem érő szélmalomharcát. Az ismereteink egyre gyarapodnak, sőt tervek, programok, egyezmények is vannak már a környezet védelmére vonatkozóan, ezek egy része eredményre is vezet. Amíg azonban a megállapodások tetemes része csak papíron marad, amíg csak jelképes, csővégi és ál-környezetvédelem történik, megnyugtató változásokat a környezetben nem várhatunk.

Fontos az *összhang* az élet minden területén, különösen a környezetvédelemben. Ennek megfelelően *a szabadidejükben üdülők, kirándulók, utazók és túrázók is úgy pihenjenek, frissüljenek fel és gyarapodjanak élményekben, hogy az még közvetetten se ártson másoknak. Ez csak akkor valósulhat meg, ha a szolgáltatók, a szervezők és az utasok egyaránt környezettudatosan viselkednek.* A turizmusban rejlik továbbá egy óriási lehetőség: *a saját tapasztalatok, az élmények* - amelyek nemegyszer életre szólnak bizonyulnak

-, a kötetlenség és az önfelelt szabadnapok eseményei *nevelik is a résztvevőket, észrevétlenül ivódnak be az emberbe*. Ezzel élni kell, haszonra kell fordítani: a *környezeti nevelés* formájában.

A környezettudatosan megvalósított és környezeti nevelési elemeket is tartalmazó turizmus javára válik az emberiségnek. Amíg azonban a turizmus a föld globális és regionális problémáinak előmozdítója marad, addig a haszna a turisták rekreációján túl csupán az egyéni élményekben és a turisztikában dolgozók anyagi bevételeiben mutatkozik meg.

1990 óta foglalkozom turisztikával. Az útjaim egyaránt vezetnek a természetbe és településekre, külföldön is, de leginkább a Kárpát-medencén belül. A túráim kitüntetett célja az ismeretszerzés és a környezeti nevelés. (A társakkal tett gyalogos és kerékpáros túrákon túravezető vagyok, az utazások során gyakorta idegenvezetői jellegű feladatokat látok el - mint tanár és természetvédelmi egyesület munkatársa.) Környezetvédelmi ökológus és biológia-technika szakos tanár vagyok. Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskolán készített „A Garadna-patak komplex tájökölógiai vizsgálata.” (FÜLEP, 1996) és a Debreceni Egyetemen írt „Tájhasználat és természetvédelem a Bükk-vidéken, különös tekintettel a vízgazdálkodásra és a turizmusra.” (FÜLEP, 2000) c. diplomamunkáimnak egyaránt van turisztikai vonatkozása. A Holocén Természetvédelmi Egyesület kiadásában megjelent „A Hernád völgyének turistakalauza.” (FÜLEP-KISS 2000) és „A túravezetés mestersége. Módszertani útmutató túravezetők, túrákat vezető biológia- és földrajztanárok, környezeti nevelők számára.” (FÜLEP, 2004) c. könyveim kifejezetten a szelíd és ökoturizmushoz, természetjáráshoz kapcsolódnak. Az eddigi tanulmányaim után szinte magától értetődő, hogy *a turisztikának csak a környezetkímélő és környezeti nevelő válfajaival foglalkozhatok*. A természet-tudományos előképzettségem, a tanári és a túravezetői múltam pedig arra készítetnek, hogy *majd idegenvezetőként is a természet bemutatására szakosodjak*.

Egyik célkitűzésem, hogy a szelíd és a természeti turizmussal kapcsolatos legfontosabb ismereteket összegyűjtssem, és rendszerezem a turisztika és a környezetvédelem számára - mindkét fél számára érthető nyelvezetben. Másik célkitűzésem, hogy megkeressem az összekapcsolódási lehetőségeket az elsősorban kulturális dolgokat felkereső turisztika ill. idegenvezetés, és a főleg a természetre figyelő természetjárás ill. túravezetés között.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Dolgozatomban a turisztika és a környezet- ill. természetvédelem közös területeivel foglalkozom. A munkám első részében a szelíd turizmust, a turizmusban megjelenő környezetvédelmet tárgyalom. Második részében témám a természeti turizmus, ahol a turizmus célpontja a természet. Irodalomkutatást végzek és a tapasztalataimat is felhasználom. Az ismeretek birtokában rendszerezési kísérletet teszek, és levonom a következtetéseket.

A szelíd turizmusról szóló részt a globális problémák kialakulásának történetével kezdem. Ezt követően a turizmus fellendülését és káros hatásait tekintem át, rendszerezem. Példákat sorakoztatok fel földünk és hazánk különböző pontjairól, amelyek érzékeltetik a problémák komolyságát, és megoldásuk időszerezését.

Ezek után írok a környezettudatosság megjelenéséről, alakulásáról, amely elvezet a szelíd turizmus gondolatának megjelenéséhez. A szelíd turizmus tárgyalását a fogalmak, elnevezések magyarázatával, értelmezésével kezdem. Majd a szelíd turizmus elveit és fejlesztési stratégiájának pontjait mutatom be, és felsorolom az ismérveit, elemeit - összevetve az ellentétével, a kemény turizmussal.

A gondolatmenetet a turisztikai szakágak rendszerezésével folytatom, környezeti hatásuk szempontjából. Végül a legfontosabb lépéseket gyűjtöm össze, amelyek a szelíd turizmus irányába történtek, és kívánatosak lennének a jövőben.

Fülep Teofil

A természeti turizmusról szóló részt a csoport azon ágainak bemutatásával kezdem, amelyek környezeti hatásai többnyire károsak, de nem célom ezek részletezése. E fejezetben az ökoturizmusról és a természetjárásról írok bővebben.

Az ökoturizmus fogalma nagy figyelmet igényel, mert sokféle értelmezése jelent meg az irodalomban, igyekszem eligazodni köztük. Rossz tapasztalatok is vannak, számos érvet és ellenérvet lehet felhozni az ökoturizmus mellett ill. ellen, ezeket gyűjtöm össze, és állítom szembe egymással. Fontos pontja e résznek az ökoturizmus jövőbeli lehetőségének tárgyalása, különösen hazai vonatkozásban.

A természetjáró turizmus, a természetjárás sajátos helyet foglal el a turizmusban. Pár szóban összefoglalom a múltját és sajátosságait. Ezt követően a két ágát képező kirándulás és túrázás ismérveit hasonlítom össze, majd a túrázás típusait rendszerezem. Végezetül a turizmus és a természetjárás összekapcsolódásáról, az idegenvezetés és a túravezetés feladatairól írok.

KÖRNYEZETVÉDELEM A TURIZMUSBAN, A SZELÍD TURIZMUS

A globális problémák kialakulásának története

Az őskőkorszakban élő emberfajok (*Homo habilis*, *H. erectus*, *H. neanderthalensis*, *H. sapiens*) vándorló, halászó-vadászó-gyűjtögető életmódot folytattak, hasonlóan a mai - mára csak nyomokban, maradvány jelleggel fennmaradt - *természeti népek*hez. Az emberiség szétterjedt a földön. *Maradandó környezeti károkról itt még nem beszélhetünk.*

Az átmeneti és újkőkorszak (*Homo sapiens sapiens*) embere letelepedett, növényeket termesztett és állatokat tenyésztett. Ez talajváltozásokkal, a természetes növénytakaró pusztításával, az erdők irtásával, a biológiai sokféleség csökkenésével járt. Megjelent a vagon és az árucseré. *A környezeti károk kisebb-nagyobb területekre terjedtek ki.*

A réz-, bronz- és vaskorban a fémfeldolgozás fokozta a városiasodást és a munkamegosztást, fellendítette a kereskedelmet. A földek öntözése és a nagyarányú erdőirtások révén városállamok alakultak ki, majd hatalmas területi katasztrófákhoz vezettek. Ezek *a környezeti károk már maradandóak.*

Az ókorban továbbra is meghatározó szerepe volt a földművelésnek és az állattenyésztésnek, folytatódtak a nagyarányú erdőirtások, elkezdődtek a mocsárlecsapolások, jelentkeztek a szennyvízproblémák és a túllegeltetés. A középkor nagy földrajzi felfedezéseit gyarmatosítás követte. *A környezeti károk területi, esetleg szárazföldnyi kiterjedésűek, és vissza nem fordíthatóak.*

A XIX. század közepén az ipari forradalom rohamos változásokat eredményezett. Felfokozott nyersanyag-, energia- és ártermelés vette kezdetét, számos tevékenység motorizálódott, megélné vált a közlekedés, vegyi anyagok sokasága jelent meg, robbanásszerűen növekedni kezdett az emberiség létszáma, ütemes városiasodás vette kezdetét, halmozódni kezdett a nem lebomló és mérgező hulladék, növekedett a légszennyezés és a vízigény stb.

A XX. század a nagy változások, a robbanásszerű növekedés kora. A tudományos, technikai és információs forradalom rohamléptekkel formálta át a világot, és e folyamat napjainkban is tart. Mindez az életmód megváltozását is magával vonta. Ez az életmód a fogyasztásra épül és elidegenedett a természettől. A nagyrészt mesterségesen keltett igények kiszolgálásához környezetpusztító háttérpar szükséges. Véleményem szerint a személyautók eluralkodása a közlekedésben kulcsszerepet játszik a környezeti gondok kialakulásában (FÜLEP, 1999). Mindez hatással van a föld egészére, *megjelentek a globális méretű környezeti és társadalmi problémák.*

A globális környezeti és társadalmi problémákat a következőképpen rendszerezem:

- A társadalom globális problémái
 - Rablógazdálkodó, fogyasztói társadalom létrejötte, a környezettudatosság hiánya ⇒
 - Kizsákmányolás, a társadalmi egyenlőtlenség elmélyülése ⇒
 - A népesség száma és eloszlása nincs összhangban az eltartóképességgel
 - A kulturális sokféleség csökkenése
- A talajtakaró globális problémái
 - Nem lebomló, mérgező, újrahasznosíthatatlan hulladékok felhalmozódása
 - Vegyszeres mezőgazdaság, mezőgazdasági területnövekedés, elsivatagosodás
- A vízburok globális problémái
 - A világtengerek elszennyeződése
 - Az ivóvízbázisok elszennyeződése
- A légkör globális problémái
 - Az üvegházhatás fokozódása, az ember által okozott éghajlatváltozás
 - Az ózonpajzs elvékonyodása
 - Savas ülepedés és savas esők
- Az élővilág globális problémái
 - Az erdők és a vizes élőhelyek erőteljes területcsökkentése
 - A biológiai sokféleség rohamos csökkentése
 - A maghasadó hulladékok biztonságos elhelyezésének megoldatlansága

A turizmus fellendülése és káros hatásai

A turizmus fellendülése

A XX. századi változások egyike a *turizmus nagyarányú fejlődése*, amelyet számos tényező egyidejű fennállása eredményezett.

A turizmus fejlődését elősegítő tényezők véleményem szerint, lényegében megegyezően más szerzőkkel, pl. SCHMOLLGRUBER-KAMMERZELT (1994):

- A jólét növekedése (a „fejlett” országok felső ill. középső társadalmi rétegében)
- A szabadidő növekedése (munkaidő-rövidülés, fizetett szabadság stb.)
- A motorizáció fokozódása (a tömegközlekedés fejlődése, a személygépkocsik eluralkodása)
- Városiasodás (a munkalehetőségek és fejlesztések hiánya a kistelepüléseken)
- Életmódváltozás (fogyasztás, túlhajszoltság, szennyezett, sivár lakókörnyezet, stressz, divat stb.)

A turizmus hamarosan *világméretűvé vált*. 1950 óta a nemzetközi turisták száma közel 28-szorosára nőtt, és 2000-ben elérte a 698 milliót (WTO, 2001). A belföldi turistákkal együtt ez a szám 4-10-szeresére nőne (WALL, 2001). Főleg a gazdag országok anyagilag tehető ill. milliomos embereinek mozgását jelenti a föld értékes területei felé, és nem kíméli a legeldugottabb és legsérülékenyebb területeket sem (BALOG, 1996) - gyakran a gazdag állampolgárok látogatják a természeti szépségekben és kulturális értékekben bővelkedő „fejlődő” országokat. A turisztikai tevékenységek 50 %-a a természetileg értékes területekre irányul (CEEWEB, 2004). A nemzetközi turizmus csaknem 80 %-a Európából vagy az amerikai kontinensről érkezik, és csupán 15 %-uk jön Kelet-Ázsiából és a Csendes-óceán vidékéről, s együttesen mindössze 5 %-uk Afrikából, a Közel-Keletről és Dél-Ázsiából (WTO, 2001). Mindent összevéve, az éves

Fülep Teofil

nemzetközi turistautak a világ lakosságának csak a 3,5 %-át érintik (WORLD TRADE ORGANIZATION, 1998). Másként fogalmazva megállapíthatjuk, hogy *a külföldre is eljutó turisták száma csupán apró töredéke a föld lakosságának*. Ezek a szerencsés helyzetben lévő, kiváltságos lehetőségeket élvező emberek azonban nagy területek ill. az egész föld lakosságát érintő károk kialakulásához járulnak hozzá.

A turizmus iparága környezeti hatását tekintve is vetekszik más iparágak környezetkárosításával (KERÉNYI, 1995). Mint a XX. századi jelenségek egyike, a turizmus is nagyban hozzájárult a globális problémák kialakulásához. Azonban a turizmus közvetlen összefüggésbe hozható számos regionális környezeti és társadalmi problémával.

A turizmus által okozott környezeti és társadalmi problémák áttekintése

Rendszerezem a turizmus által okozott környezeti és társadalmi problémákat:

Közeledés (a célterület megközelítése):

- Légekörszennyezés (a háttéríparral együtt)
 - Mérgező anyagok légkörbe juttatása (nehézfémek, allergén és rákkeltő anyagok)
 - Savas ülepedés, savas esők kialakulásában szerep (nitrogén-oxidok, kén-dioxid)
 - Globális éghajlatváltozás, felmelegedés elősegítése (fosszilis tüzelőanyag ⇒ szén-dioxid)
 - A helyi ill. városklíma szélsőségesebbé válása (az aszfaltburkolat kiterjesztése a zöldfelületek rovására, minden útfelület porforrássá válása stb.)
 - Zajszennyezés, rezgés (gumihang, motorzaj ⇒ stressz, épületkárok)
- Az élővilág károsítása
 - Az élőhelyek feldarabolása (az utak életföldrajzi értelemben vett akadály jellege)
 - Gyomfajok terjedése (behurcolás, vonalmenti elterjedés, szegélyhatás)
 - Állatgázolás (főleg rovarok, de gerincesek is)
 - Állatok zavarása (zajhatás)
- Tájékprombolás (utak, parkolók, benzinkutak, a zöldfelületek csökkentése)
- Háttérpar-növekedés (nyersanyagbányászat, energiaipar, fém- és vegyipar) ⇒ valamennyi globális környezeti és társadalmi probléma előmozdítója
- A világtenger szennyezése (tengeri olajbányászat)

Időtöltés, tartózkodás (jelenlét a célterületen):

- Az időszakos jellegénél fogva lökészerű környezetterhelés: fokozott vízhasználat és szennyvíz-termelés, a vízkitermelés által okozott vízháztartás-változás, fokozott energiafelhasználás, hulladéktermelés stb.
- Az üzleti és fogyasztói szemlélet tájképromboló épületek, utak, reklámok létesítését okozza
- A szálláshelyeknek a luxus mértékével növekszik az anyag-, energia- és vízpocsékolása
- A járművek, a szépségápolási szerek és a hulladékok által a talaj és a vizek elszennyezése
- Talajlepusztulás a rendszeres taposás, a gépjárművek tömörítése, és a sűrűsödő úthálózat révén
- Megnövekedett és intenzív, vagy nem fenntartható földhasználat, a be- és kiépítések és a tájatalakítások révén felszínformák átalakítása, a táj széttöredezése, az élettelen természeti értékek és az élőhelyek megkárosítása, kifosztása, tönkretétele
- A turisztikai létesítmények, a beépítések és a turisták területfoglalása, mozgása és viselkedése által okozott károk az élő természeti értékekben, mint az erdőirtás, az élőhelyek beszűkülése, a társulások megváltozása, a biológiai sokféleség és a populációk egyedszámának csökkenése, szelektív fajpusztulás, genetikai leromlás, tájidegen és gyomfajok terjedése, az állatok viselkedésének zavarása

- A bennszülött és a helyi lakosság, az őslakosság ősi jogainak és érdekeinek semmibevétele, az erőforrások, az útvonalak, és a vallási helyek hozzáférhetőségének korlátozása vagy elvesztése
- A hagyományos kultúra értékeinek eltorzítása, elnyomása, lezüllesztése, kiárusítása
- A turisták mozgása betegségek terjedését segíti elő, járványok kialakulását okozhatja
- A munkalehetőséget keresők beáramlásához kapcsolódó szociális feszültségek
- A felsőosztálynak szánt magas árú luxusszolgáltatások és az alsóosztály számára elérhető lehetőségek közötti színvonalbeli különbség rávilágít a társadalmi egyenlőtlenségre, és tovább mélyíti azt
- A gazdasági haszon nem igazságos elosztása a helyi közösségek tagjai között, viszonylagos elszegényedés, a társadalmi egyenlőtlenségek növelése
- Időszakos, egyoldalú, bizonytalan jövedelemteremtő hatás, turizmusfüggő gazdaságnál a visszatesés és a megélhetés és a munkahelyek elvesztését okozza

A rendszerezésben feltüntetett pontok lényegét tekintve összhangban vannak más szerzők véleményével, pl. BOROS (1994), SCHMOLLGRUBER-KAMMERZELT (1994), BALOG (1996), CEEWEB (2004) stb.

Példák a turizmus környezeti hatásaira

Az alábbiakban megemlítek néhány példát, amelyek jól érzékeltetik a turizmus környezeti hatásait:

- Az 1930-as években az Amerikai Egyesült Államok nemzeti parkjaiban soha nem látott építkezés indult meg, amelynek célja a látogatók mind szélesebb körű kiszolgálása volt. A New Deal nemzeti parkok-beli autópályáinak megjelent a gépkocsik áradata. A helyzet gyakorta tarthatatlanná vált, a Yellowstone Nemzeti Parkban például nem ritkák a közlekedési dugók sem. (BALOG, 1996)
- A turisták jelenléte a természetben befolyásolhatja a vadvilág viselkedését és szaporodását. A bálnanéző hajók szerte a világon könyörtelenül követik a bálnákat és a delfineket, sőt még meg is lehet simogatni őket, ami befolyásolja az állatok táplálkozását és társas viselkedését, (BLANE-JAAKSON, 1994).
- Az UNEP szerint évente mintegy 300 ezer bűváruat hirdetnek meg a világ 6 milliára becsült bűvára számára (ICRI-UNEP é. n.). A bűvárok és a könnyűbűvárok a koralltelepek 10 %-át törték össze kezükkel és uszonyaikkal a népszerű vörös-tengeri korallzátonyoknál, Egyiptom és Izrael partjainál. (Ez a károkozás azonban jóval kisebb a túlhalászat és az óceánszennyezés hatásainál.) (HAWKINS-ROBERTS, 1994).
- A karib-tengeri Bonaire-sziget körül folytatott kutatások kiderítették, hogy a mélytengeri bűvárkodás sok helyen megváltoztatta a korallak összetételét, mivel alkalmazkodóbb, elágazó korallak foglalták el az idősebb, nagy koralltelepek helyét (HAWKINS et al., 1999).
- Ausztráliában a könnyűbűvárok útvonalainak vizsgálata pusztításra derített fényt egy olyan helyen, amelyet mindössze átlagosan 15 könnyűbűvár látogat hetente (PLATHONG-INGLIS-HUBER, 2000).
- A mexikói Cancunban mangrove erdők, sós vizű mocsarak és egyéb, a vadvilág élőhelyeül szolgáló és a korallzátonyokat védő lápos területek széles sávjait irtották ki és töltötték fel azért, hogy üdülőket, mólókat és kikötőket építsenek a helyükre. Ezeket a területeket gyakran az ország belsejében lévő, lápos szavannák felső földrétegével töltik fel, amivel két értékes ökológiai rendszerben is kárt tesznek (CASTILHO-HERRSCHER, 1995).
- Az egyik nepáli hegyi faluban állítólag évente egyhektárnyi szűz rododendron erdőt vágnak ki tüzelőfának az ország fellendülőben lévő gyalogos turizmusának kiszolgálására, s ezzel mintegy 30-75 tonna talaj lepusztulását idézik elő évente (NEPAL, 2000, CASTILHO-HERRSCHER, 1995).
- A Karib-tenger part menti üdülőhelyein és másutt, az építkezési módszerek, a homokbányászat és a kotrás tönkretette a dűnéket és a lápokot, sósá tette a talajvízkészleteket, és a közelben felkavarta a vizet, ami korallzátonyokat és halakat pusztított el (PATTULLO, 1996).

Fülep Teofil

- Az ajándékboltok és éttermek szerte a világon hozzájárulnak a pusztításhoz azzal, hogy kagylóhéjakat és korallt szednek, valamint a tenger gyümölcseit gyűjtik a korallzátonyokból a turisták igényeinek kielégítésére (PATTULLO, 1996).
- Egyre több példa bizonyítja, hogy a turizmus, az üdülés a tájat, a természetes élővilágot igen jelentősen károsíthatja. Gyakori, hogy szélsőséges esetekben saját létfeltételeit pusztítja el, hiszen pontosan azokat az értékeket semmisíti meg, amelyekre épül, amelyek látványáért, élvezetéért a látogatók a területre érkeznek. Európai viszonylatban a klasszikus elrettentő példa a Földközi-tenger partvidéke (BALOG, 1996).
- A turisták járművei is, amelyek Afrika szafariparkjaiban megközelítik a gepárdokat, oroszlánokat és más állatokat, eltéríthetik a teremtményeket a párázástól vagy zsákmányuk becserkészésétől (ROE-LEADER-WILLIAMS-DALAL-CLAYTON, 1997).
- Egy salzburgi ötcillagos szálloda, 220 ágyas, 65 %-os kihasználtságú szálló évente 100 tonna válogatatlan hulladékot termel, ennek majdnem fele szerves hulladék (KÖNCZEY-S. NAGY, 1997).
- „Beszűkült, behatárolt forrásaink nem elegendők a Te luxusigényed kielégítésére. Akik itt élünk Goán, hiányt szenvedünk ivóvízben, mert azt a hotelekben használják fel. Te a mi szegénységünkben úszkálsz! Mindennek van határa, beleértve a mi türelmünket is...” - üzenték Goa lakói a német turistáknak, akik az üdülési szezonban teljesen ellepik a turistaparadicsommá züllött volt Portugál gyarmatot. Az India nyugati tengerpartján lévő 3885 km²-es terület a nagy szállodahálózatok martaléka lett, hotelek magasodnak mindenfelé (KÖNCZEY-S. NAGY, 1997).
- Ahhoz, hogy a nagy hajók kiköthessenek, az országok gyakran mélyvízi kikötőket kotornak vagy átalakítják partvonalait, tönkretéve a part menti ökológiai rendszereket. Amikor a hajók kikötnek, masszív horgonyaik és láncok összetörhetik a korallokat, és kárt tehetnek a víz alatti élőhelyekben (SMITH 1998): 1994-ben a Kajmán-szigetek egyik tudósa arról számolt be, hogy több mint 120 hektárnyi korallzátony pusztult el a George Town kikötőjében lehorgonyzó hajók miatt (PATTULLO, 1996).
- A körutazásokat lebonyolító hajók hírhedt szemetelők. Az utasok száma világszerte csaknem megkétszereződött 1990 és 1999 között, s elérte az évi 9 milliót. (WTO 2001) Egy egyhetes úton egy átlagos üdülőhajó mintegy 3,8 millió liter szürke szennyvizet (a lefolyókból, zuhanyzókból és a mosodából származó víz), 795 ezer liter szennyvizet, 95 ezer liter olajos vizet, 8 tonna szemetet, 416 liter fényképészeti vegyszert, valamint 19 liter száraz tisztítás utáni szemetet termel. Sok régi, elavult hajó számára kevés más lehetőség marad, mint e szemét zömét a tengerbe dobni. (SCHMIDT 2000) Az egyik becslés szerint a világ üdülőhajói mintegy 90 ezer tonna tisztítatlan szennyvizet és szemetet bocsátanak az óceánokba minden nap. Ehhez még hozzáadódik az a be nem vallott mennyiség, amelyet illegálisan dobnak a tengerbe (HONEY, 1998).
- A turisták számára épült létesítmények is hozzájárulnak Izrael híres Holt-tengerének kiszáradásához: az utóbbi 50 évben a vízszint mintegy 40 métert apadt, terméketlen, sós, iszapos lapályokat hagyva hátra, amelyek nem kedveznek az őshonos növényeknek és a madaraknak. A környezetvédezők jóslata szerint a kiszáradás jelenlegi ütemével 2050-re a Holt-tenger teljesen eltűnhet (EAVES, 1998, HAWLEY, 2001).
- Grenadában a turisták hétszer annyi vizet használnak, mint a helyi lakosok, és aszályok idején a külföldi tulajdonú szállodák elsőbbséget élveznek az ott élő emberekkel szemben (PAYNE, 1999).
- Tanzániában a Kilimandzsáró hegy ösvényein túrázók száma úgy megugrott, hogy a kormány kénytelen volt a kétszeresére emelni a hegymászóktól beszedett napi díjakat 1999 szeptemberében, hogy megfékezze a súlyos lepusztulást és egyéb környezeti károkat (ODHIAMBO, 1999).
- Malajzia egyik szigetén egy népszerű golfpálya évente annyi vizet fogyaszt el, mint egy húszezres lélekszámú falu (GROTH, 2000).

- A Fülöp-szigeteken a szállodák és éttermek számára elvont víz az öntözést veszélyezteti a 3000 éves Banaue teraszos rizsföldjein, amely a kulturális örökség egyik fontos helye (MALANES, 2001).
- A szafarituristák az illegális elefántcsont talán legnagyobb vásárlói közé tartoznak; az elefántcsont a nemzetközi jog tilalma alá esik, mégis gyakran adják el gyanútlan turistáknak faragott emléktárgy formájában (HARMAN, 2001).
- Az „egzotikus” fajok behozatala kipusztítással fenyegeti az ecuadori Galapagos-szigetek egyedi flóráját és faunáját, ahol a turizmus 66 %-kal nőtt 1990 óta (NEWPORT, 2001), és ahol a helyi lakosság száma - a turizmus csábításának hatására - megduplázódott az utóbbi 15 évben (ROHTER, 2001).
- 1854-ben a 250 és 300 cm közötti magasságot érte el a Balaton, vagyis mintegy 140-190 cm-rel volt magasabb, mint ma. Ez a vízszintingadozás a mai Balaton-parti kultúrát teljesen tönkretenné, mert 1866-ban egy nagy homokszivatag volt a partok előtt (BÖSZE é. n.). Többszöri tanácskozás és viták után végül is lecsapolták a Balatont. A XIX. század végén Zamárdiban is megindult a nyaraltatás (BODOLAY, 1953). A Balaton korábban eszményi süllőstó volt. A partszabályozás és a berkek lecsapolása miatt ma már azonban csak állandó állománypótlással marad fenn a süllőállomány. A dévérkeszeg és a garda kivételével az összes haszonhal állománya csak telepítéssel tartható fenn (PÉNZES-TÖLG, 1977). A pontyot is telepíteni kell a Balatonba, holott őshonos halfaja. Bár rendszeresen ívik a tóban, a zsenge ponty már alig találja meg életfeltételeit: eltűntek a balatoni árterek (berekvizek) (MITTERSTILLER, 1986).
- A közvetlenül a Balaton vize mellé épített üdülők és szállodák a tó vízszintjének szabályozását és partvédő kövezését tették szükségessé. A Balaton-part mai kőhányása megszünteti a víz játékterét, így a vízen úszó könnyű szemét, a növényi törmelék („habitty”) sem jut soha a partra, hanem elcsúfítja a vizet, és felaprózódva az eutrofizálódást gyorsítja (FELFÖLDY, 1981).
- A Balaton partján 1968 táján történtek a „nagy parcellázások”. A turizmus és az üdülés az 1970-es évek elején kezdte érezhetően terhelni a Balatont, a motorizáció jelentős bővülésekor (ILLÉS-FODOR-POLONYI, 1981). 1991-2002 között számos alkalommal jártam a tópart különböző pontjain és a távolabbi részeken. Megfigyeltem a védőövként működő nádas feltörését, a természetes élőhelyek és növényzet visszaszorítását, a telkek terjeszkedését a tómeder rovására is, a terület teljes beépítését, a nyaraló emberek szokásait stb. Csökken a partkísérő növényzet, az üde és kiszáradó láprétek, a mocsár- és kaszálórétek területe, elszegényednek a növénytársulások. Eltűntek a part menti bokorfüzesek és a fehérryár-ligeterdők. Ez utóbbi és az elegyes ligeterdő már csak egyetlen helyen, Fonyód térségében lelhető fel (VETŐ 1981). A tó elvesztette egyik éltető elemét, a természetes partját (KOTSIS 1981). Összességében sajnos megerősíthetem, hogy „Kedves tavunkon remekül tanulmányozható az üdülés értékpusztító folyamata.” (BALOG, 1996).
- Az 1970-es évtized korszakváltásként vonult be a bükki természetjárás történetébe: ezekben az években sodorta válságba a természetjárás régi formáit a motorizációs robbanás, autós invázióval nyugtalanítva természetbarátokat, erdészeket, kutatókat és hidrológusokat egyaránt (HORTOBÁGYI-MARTUSZ, 1983). 1990-től járva a Bükk-vidéket magam is megállapíthatom, hogy az autósok (autós és vadászturizmus) a hegység szinte legfelfeltettebb zugaiba is eljutnak, és magukkal viszik a fogyasztói társadalom rossz szokásait. A tiltótablakkal és a legtöbb helyen nyitott sorompókkal „lezárt” köz- és erdészeti utakat is használják, megfelelő fizikai akadályt jelentő lezárt sorompó ill. kőhányás pedig még kevés helyen van (FÜLEP, 2000). A gépjárművek mérgező kipufogógázokkal, zajjal, olajjal és talajlepusztulással ártnak a természeti értékeknek, az autós turisták pedig szemtelnek és védendő ill. védett fajokat is gyűjtenek a Nemzeti Park területén, mértéket sem ismerve. Még a Nagy-mező fokozottan védett gyepein is láttam parkoló autót, ami az elcseppenő olajjal és talajtömörítéssel tesz kárt. Helyenként már parkolókat is létesítettek az ivóvízbázist jelentő karszt-fennsíkon (pl. Jávorkút, Bánkút), május elsején és hótakaró idején (síturizmus) az autósok tömegesen jelennek meg a Bükkben.

Fülep Teofil

- A Bükki Nemzeti Park természetvédelmi szakemberei nem tudnak megküzdeni a természetjárók forrásfoglalási kényszerével. Sajnos a források körüli nedves élőhelyek zömét is „rendezték”, és szabványszerű pihenőhellyé alakították. A kezdeti időkben esett áldozatul a „mederrendezéseknek” a Garadna és Szinva patak is - erre rásegített néhány csapadékos év, amikor e patakok kiléptek medrükből, és néhány napra elöntötték az utakat, településeket (SZITTA, 2002). A saját megfigyeléseimmel és kutatásaimmal (FÜLEP, 1996, 2000 stb.) is alá tudom támasztani, hogy a „rendezett” szakaszokról kiszorul a természetes növényzet, gyomfajok telepednek meg, a vízi és szárazföldi gerinctelen és gerinces makrofauna is elszegényedik.
- A „sporthorgászat” és a horgászturizmus az elsők között van a Tisza-tó túlhasználatát illetően. A horgászok „jóvoltából” megnőtt a motorcsónak-forgalom a tavon, és ez folyamatos zavarást jelent a természetvédelmi szempontból értékes életközösségekben. A zártabb, védendőbb élőhelyekre is könnyen, gyorsan eljutnak, olyan helyekre is, ahová horgászok egy évtizede csak elvétve kerültek. A táborhelyeiken kiirtják a természetes növényzetet, ezzel invázív gyomfajoknak adnak teret, és sokat szemetelnek. A horgászturizmus csúc szezonja egybeesik a költési időszakkal, így a horgászhelyeken lévő zavarás még inkább közvetlen károsításként jelentkezik (SALLAI, 2003).

Nem meglepő, hogy *a turizmus által okozott környezeti kár végül is magára a turisztikai iparra üt vissza* azzal, hogy elpusztítja az erdőket, tengerpartokat, korallzátonyokat és más látnivalókat, amelyek elsődlegesen vonzzák a turistákat. A repülőgépek gázkibocsátása is hozzájárul a globális felmelegedéshez, amely most már világszerte növeli a tengerek vízszintjét, károsítja a korallzátonyokat (VINER-AGNEW 1999, MCCARTHY et al., 2001), veszélyeztetve az olyan alacsonyan fekvő trópusi országok gazdaságát, mint a Maldív-szigetek, ahol a turizmus adja a devizabevétel több mint 85 %-át (WORLD BANK 2001, WTO, 2001). *Ha a környezeti kár elég jelentős, az adott hely veszíthet látogatottságából*, mint ahogy az indiai Kovalam, de az ipari világ számos népszerű úti célját is említhetnénk, köztük a németországi Fekete-erdőt és az olasz Adriai-tenger partját. (P. A.-A. H., 1997) *A környezet romlása megghiúsítja a turizmus fellendítésére tett erőfeszítéseket* a fejlődő világ számos városában; például Kairó terjeszkedése sok látogatót riaszt el, ahogy a zsúfolt közlekedés és a szennyezés is teszi olyan helyeken, mint Bangkok és Peking (CRISPIN-GOAD, 1999).

E példák rámutatnak arra, hogy *a turizmus globális és regionális környezeti hatásai komolyak, nem elhanyagolhatóak, és sürgős megoldást követelnek*. Felismerhetjük azt is, hogy e problémák *sokszor rejtve vannak a turisták, a lakosság és a világ szeme elől, a környezet- és természetvédelmi szakemberek azonban felismerik, és jelezni tudják*. A károk megelőzése és lehetőség szerinti orvoslása *valamennyiünk számára fontos, a turizmusnak azonban létkérdés is*.

A környezettudatosság alakulása és a szelíd turizmus gondolatának megjelenése

Az őskortól a XIX. század közepéig az emberiség többnyire nem tudatosan törődött a környezetével. *A természeti életmód kialakított egyfajta veleszületett tiszteletet az élet iránt*, amely a fennmaradásunk alapja is volt egyben. Ez a tisztelet mélyen beépült a népek tudatába, a szabályaik tudományos ismeretek hiányában is legtöbbször helyesek voltak, és szorosan összefonódtak a hiedelemvilággal. Az ősi életvitel felhagyása - pl. egy elnyomó uralkodói réteg hatására, vagy háborúzások nyomán - komoly problémákat eredményezett, amellyel a társadalmak elsősorban a saját létfeltételeiket ásták alá („hajóégetés”).

A XIX. században az ipari forradalom és az azt követő időszak teljes erővel rombolta szét az évezredek alatt felhalmozott ismereteket és életfelfogást. A jelentkező problémák azonban önmagukért beszéltek, és magukra vonták az emberiség figyelmét.

Az *ökológia* tudománya kifejezést ERNST HAECKEL használta először 1869-ben. A név az eredetileg házat, lakóhelyet, élőhelyet, háztartást, környezetet jelentő „oikos” görög szóból származik. HAECKEL az egyes élő szervezetek és élettelen környezetük tudatos megfigyelésén alapuló vizsgálatokat tekintette öko-

lógának, melynek nyomán, de az utódok által jelentősen kibővítve ma is a földi élővilág és az élettelen tényezők közötti kölcsönkapcsolatokat, az élőlények és környezetük bonyolult egymásra hatásának egészét értik (JAKUCS-DÉVAI-PRÉCSÉNYI, 1984).

- Az *ökológia* a biológiához, azon belül a szünbiológiához, mint az egyedfeletti szerveződési szintekkel foglalkozó tudományterületekhez tartozó diszciplína, ami az élőlények tér-időbeli tömegeloszlási sajátosságainak kialakulásáért és azok megváltozásáért felelős okokat az élőlény és a környezet kapcsolatának és szükségszerű egymásrautaltságának az oldaláról tárja fel. Az ökológia tárgya a populációkra és közösségeikre hatást gyakorló ökológiai-környezeti és az ezeket a hatásokat fogadó ökológiai-tűrőképességi tényezők közvetlen összekapcsoltságának vizsgálata.

1872-ban jött létre az első *nemzeti park* (Jellowstone N. P.). 1968-ban 25 ország 80 tudósa megalakította a *Római Klubot*, melynek megbízásából MEADOWS-MEADOWS és társai *megállapították az emberiség számára kritikus folyamatokat, a környezeti válságot* (1972). Ezek voltak a környezet- és természetvédelem azon jelentősebb lépései, amelyeket követően mindinkább a figyelem központjába kerültek, és felgyorsultak az események.

- A *környezetvédelem* emberközpontú tevékenység. Környezetvédelmen értjük azoknak az intézkedéseknek az összességét, amelyek arra szolgálnak, hogy az ember számára biztosítsák és meghatározott állapotban fenntartsák a környezetet, amely szükséges az emberi élethez. A környezetvédelem nem tudomány, hanem szemlélet.

- A *természetvédelem* természetközpontú tevékenység. A természetvédelem a természetes környezet egyes, természeti, kultúrtörténeti és műszaki értékekben gazdag részeit helyezi védelem alá, a környezeti ártalmak kiküszöbölésével törekszik az eredeti állapot, a természeti értékek fenntartására. A természetvédelem fenntartó társadalmi tevékenység, mely az élő és élettelen természet eredeti állapotának, szerkezeti és működési sajátosságainak megőrzésére, s ezen belül különösen a máig fennmaradt természeti értékek megóvására, szükség esetén a természetközeli állapot helyreállítására irányul.

1965-ben a Links Magazine egyik cikkében látott napvilágot az „*ökológikus turizmus*” (ecological tourism) kifejezés. Az írás kritikával illette a turizmus „fejlődő országokra” gyakorolt káros hatásait, és alternatívaként e fogalmat vezette be. Annak ellenére, hogy akkoriban az idegenforgalmat (a turizmus korábbi megnevezése) és az üdülést egyre nagyobb tömegeket mozgató szervezett utak, túrák, újabb és újabb felfedezhető tájak ígéretének varázslatos hangulata lengte be, mind többen döböntek rá, hogy „*a turizmussal valami nincs rendben*”. *A világ legértékesebb, legféltettebb, és legeldugottabb zugaiban is jelentkezni kezdtek a turizmus által okozott problémák.*

A témával foglalkozók felismerését a megoldások keresése követte. Az „ökológikus turizmus” gondolatcsírájából a 80-as évek második felére kinőtt egy olyan turizmus eszméje, amely a védelmet és a kapcsolódást egyaránt sikeresen szolgálja. Megjelent a „*másképp-is-lehet-turizmus*” gondolata. Ez az eszménykép, ez az álom *össze akarta békíteni a természeti és kulturális értékeket a turizmus, az üdülés és a szabadidős tevékenységek igényeivel.* Ennek nyomán számos új fogalom jelent meg (BALOG, 1996).

A szelíd turizmus

Az „ökológikus turizmus” gondolatának fogalomfejlődése

1. Turistaság, természetjárás
2. Új turizmus (new tourism) - a természeti környezetet a turizmus előzőnli, feléli
3. Szociálisan érzékeny turizmus (social hiking) - élmény, egészség, teljesítmény, tapasztalás
4. Szelíd turizmus (soft/gentle tourism) - a kemény turizmussal szemben, élményt és értéket keres, tanulni és cselekedni akar, szociálisan érzékeny és környezetbarát turizmus
5. Alternatív turizmus (alternativ tourism) - ki akar törni a hagyományos turizmus keretiből

Fülep Teofil

6. Ökoturizmus (ecological tourism, ecotourism) - a szép tájak megőrzése és kereskedelmi hasznosítása
7. Integrált turizmus (integral tourism) - a fenntarthatóság nem korlátozható csak egyetlen gazdasági ágra (a turizmusra), hanem az összes ágazatot, az életteret és az ott élőket együtt, összefüggésükben kell vizsgálni, szolgálni (MTSZ, 2004).

Véleményem szerint *nem csupán az „ökologikus turizmus” fogalomfejlődéséről, hanem két irányvonal megjelenéséről is szó van.* Az egyik a turizmus környezetbarát változata, a másik egy környezet- és természetbarát természeti turizmus. Az előbbi fogalomkör megnevezésére a „szelíd turizmus” kifejezést használom és javaslom, az utóbbi pedig az „ökoturizmus”.

Az „integrált turizmus” gondolata mögött a természet egységessége és a körültekintő tervszerűség húzódik, amely a környezettudatos szemléletben is alapvető. Mivel ez az amúgy sem szerencsés kifejezés lényegét tekintve nem tud többet mondani a szelíd turizmushoz, a használatát nem javaslom.

A szelíd turizmus fogalma és elnevezései

A szelíd (lágy) turizmus fogalma:

- A szelíd turizmus a természet, a technika, az ember és az emberi kultúra összefüggései között tájékozódik - önmeghatározása szerint környezetkímélő (békésen megfér a teljes térbeli környékkel, amelyben emberek, állatok és növények élnek együtt a számukra létfontosságú körülmények közepette) és társadalmilag felelős (békésen megfér a társadalmi renddel és fejlődéssel) (SCHMOLLGRUBER-KAMMERZELT, 1994).
- A szelíd turizmus olyan vendégforgalmat jelent, amely a helyi lakosság és a vendégek közötti kölcsönös megértést segíti elő, nem veszélyezteti a meglátogatott területek kulturális sajátosságait, és lehetővé teszi a táj kímélését is (TASNÁDI, 1998).

Megállapíthatjuk, hogy a két meghatározás lényegében azonos tartalmat fed le. A szelíd (lágy) turizmus (*soft tourism, gentle tourism*) a környezet és a társadalom védelmének, a természeti és kulturális értékek megőrzésének összehangolása a turizmus igényeivel. Gyűjtőfogalom, a zöld mozgalom része, nem új turisztikai szakág. A környezetvédelem, mint gondolkodás- és életmód sokkal inkább azt kívánja, hogy a környezettudatosság jelenjen meg az élet minden területén (így a turizmus minden típusában is), mintsem hogy egy vagy néhány új, „különleges” szakág jelenjen meg.

Az 1990-es évektől kezdődően találkozhattunk néhány fogalommal, amelyek a szelíd turizmus megfelelői: *alternatív turizmus, fenntartható turizmus, zöld turizmus.* A „fenntartható turizmus” elnevezés viszonylag gyakorivá vált, az „alternatív” és a „zöld turizmus” kevésbé sikeresnek bizonyult. Véleményem szerint e fogalmakat *használhatjuk egymás megfelelőiként, a szelíd turizmussal azonos értelemben, de élve a köztük lévő árnyalatnyi különbséggel.*

A „szelíd” és a „lágy turizmus” egyaránt az angol „soft tourism” kifejezés magyar fordításai, ez utóbbit mégsem javaslom, mert kevésbé illeszkedik nyelvünkbe. A „szelíd turizmus” fogalom azért szerencsés, mert rendelkezik a „kemény turizmus (hard tourism)” ellentéppárral, s ez kiemeli a környezetbarát és környezetpusztító életmód közötti különbséget. Az ellentétes fogalmak egyúttal magukban hordozzák azt a felismerést is, hogy minden turisztikai ág/tevékenység besorolható valamelyik csoportba, ill. (szinte) minden turizmustípusnak van/lehet környezetkárosító és környezetkímélő változata.

A szelíd és a kemény turizmus együtt értelmezhető. A turisztikai szakágak környezeti hatásuk szerint e két kategóriába sorolhatók. A szelíd turizmus csoportjába tartozik a természetjáró turizmus (természetjárás), az ökoturizmus, a falusi turizmus, és a lovasturizmus.

A következőkben számba veszem a szelíd turizmusra használt leggyakoribb elnevezéseket és azok meghatározásait (ábécé ill. időrendi sorrendben):

Az alternatív turizmus fogalma:

- Az alternatív turizmus kifejezés egyértelműen jelzi, hogy változásra, az értékpusztító turizmus helyett értékmegőrző turizmusra van szükség, legtöbbször a fenntartható turizmus szinonimájaként, vagy rokon fogalmaként jelenik meg (BALOG, 1996).

Az alternatív turizmus (alternativ tourism) lényege *a környezet és a társadalom védelmének, a természeti és kulturális értékek megőrzésének összehangolása a turizmus igényeivel*. E fogalomban megjelenik a „másképp-is-lehet”, a „választhatóság” színezete.

A fenntartható turizmus fogalma

- A fenntartható turizmus a turizmus erőforrásainak használata a gazdasági, társadalmi és esztétikai igények kielégítésével, az érintett kultúra sérelme nélkül, továbbá a lényeges ökológiai folyamatok, a biológiai változatosság és az életfenntartó rendszerek megőrzésével (RIÓI VILÁGKONFERENCIA, 1992).
- A fenntartható turizmus azt jelenti, hogy a védelmi alapelveket összehangoljuk a turizmus-fejlesztésekkel (SHIPP, 1993).

Megállapíthatjuk, hogy a *fenntartható turizmus* (sustainable tourism) két meghatározása azonos tartalmat fed le, lényegük a környezet és a társadalom védelmének, a természeti és kulturális értékek megőrzésének összehangolása a turizmus igényeivel.

A zöld turizmus fogalma:

- A zöld turizmus általános igényű, (ritkábban használatos), a „zöld mozgalmak” mintájára. Hangsúlyozza a jelenleginél ökológiailag sokkal érzékenyebb felfogások és tevékenységek szükségességét a turizmus területén (BALOG, 1996).

A *zöld turizmus* (green tourism) lényege *a környezet és a társadalom védelmének, a természeti és kulturális értékek megőrzésének összehangolása a turizmus igényeivel*. E fogalmat a környezetvédő társadalmi szervezetek, a „zöldek” tevékenysége színezi.

A szelíd turizmus elvei és fejlesztési stratégiája

A turizmusra is érvényes környezet- és természetvédelmi alapelvek figyelembevételével felsorakoztathatjuk a szelíd turizmus elveit (KERÉNYI, 1995 alapján):

- Az idegenforgalmi politika vegye figyelembe a táj, az állandó lakosok és a turisták igényeit, érdekeit, mégpedig úgy, hogy biztosítsa a táj gondozásának és védelmének elsőbbségét.
- Tájvédelem, tájgondozás, környezet- és természetvédelmi felügyelet, különösen az erdők és a vizes élőhelyek esetében. Pl. hulladékgazdálkodás, szennyvíztisztítás, természetvédelmi szabályozás, őrzés.
- Fejlesztéstervezés (integráltervezés) a tájak, az élővilág, és a kultúrák ismeretében. Pl. tájépítészet, környezetbarát építkezés, bioépítészet.
- Az új turista- és üdülőközpontok lehetőleg már meglévő településeken valósuljanak meg, felhasználva annak vonzerejét, takarékoskodni kell a földterülettel. Ne új, feltöretlen természeti területeket építsenek be, a még meglévőket minden körülmények között meg kell őrizni. Pl. védetté nyilvánítások, a védelmi szabályok következetes betartása.
- A táj terhelhetőségének megállapítása és a terhelés korlátozása. Pl. a turisták idő- és térbeli korlátozása az elővételnél kiadandó jegyek szabályozásával, időtartamok meghatározásával, a parkolóhelyek méretezésével, területi elzárásokkal.
- A lakosságot be kell vonni a tervezésbe, hasznosítani az ötleteiket, figyelembe venni az igényeiket, jogaikat.
- A nem motorizált turizmus támogatása, előmozdítása. Arra kell ösztönözni ill. kényszeríteni különösen az autósokat, hogy járművüket a leghamarabb rakják le, és anélkül töltsék el az idejüket. Pl. a gyalogos turizmus és a tömegközlekedés fejlesztése, sétálóövezetek, parkok, a kerékpáros utak és szolgáltatások fejlesztése, útlezárások, parkolási tilalom stb.
- Csökkenteni kell a turizmus idényszerűségét. Pl. egész évben igénybevehető kínálat és szolgáltatások, a holt időszakokra programok építése.

Fülep Teofil

- Javítani a turisztikával kapcsolatos kutatások színvonalát, és elősegíteni az érintett tudományok kutatását is.
- A turizmusban alkalmazottak jobb kiképzése, a környezet- és természetvédelem, a fenntartható fejlődés, a szelíd turizmus stb. tanítása minden turisztikai szakmában.
- Környezetvédelmi, „zöld” minősítések kidolgozása, és a minősítettek előnyben részesítése.
- A jó tájékoztatás és az etikus, helyes reklám. A szelíd és a környezetvédelmi minősítéssel rendelkező szolgáltatások népszerűsítése, a hazug marketingfogások tiltása, büntetése.

A szelíd turizmus környezettudatos gondolkodást igényel, a környezetvédelem életforma. Szelíd turizmus ott valósulhat meg, ahol a berendezkedettség, a turizmusfejlesztés stratégiája is ezt támogatja. SCHMOLLGRUBER-KAMMERZELT (1994) irányelveit vehetjük alapul (1. táblázat).

1. táblázat: Turizmusfejlesztési stratégiák SCHMOLLGRUBER-KAMMERZELT (1994) szerint (csak a fejléc elnevezéseinél módosítottam)

Kemény turizmus	Szelíd (Lágy) turizmus (Fenntartható t., Alternatív t., Zöld t.)
Tervezés nélkül hasznosítani	Előbb tervezni, aztán hasznosítani
Projektumban való gondolkodás	Koncepcionálisan gondolkodni
Minden község tervez	Nagyobb térben tervezni
Öntözőkannaszerűen hasznosítani	Hasznosítást a súlypontokra koncentrálni
Mindenütt és szétszórtan építeni	Takarékoskodni a földdel, koncentráltan építkezni, szabad területeket nyerni
Különösen értékes tájakat különösen intenzíven kihasználni	Különösen értékes tájakat érintetlenül hagyni (rezervátumok)
Újabb építményeket teremteni, újabb ágyakat kialakítani	A meglévő építményeket jobban kihasználni, a meglévő ágyakat hasznosítani
Ismeretlen igényeknek építkezni	A kiépítés határait megjelölni (végső kiépítés)
A turizmust mindenütt fejleszteni	A turizmust csak ott fejleszteni, ahol meg van a hozzá való képesség és helyi lakosság
A turizmusfejlesztést külső erőkre bízni	A helyi lakosságot bevonni a döntésekbe és a kivitelezésbe
Mindenfelől (kívülről is) toborzott munkaerőt foglalkoztatni	A helyi munkaerő-potenciált fejleszteni
Csak a gazdasági hasznokra figyelni	Valamennyi ökológiai, ökonómiai és szociális előnyt és hátrányt felmérni (kiadások-hasznok)
A parasztok csupán földtulajdonosok és turisztikai munkaerők	A mezőgazdaságot megtartani és megerősíteni
A társadalommal fizettetni meg a szociális kiadásokat	Az okozókkal fizettetni meg a szociális kiadásokat
A privát közlekedést részesíteni előnyben	A tömegközlekedést támogatni
A létesítményeket luxusigények szerint kialakítani	A létesítményeket az átlagigényeknek megfelelően kialakítani
Városszerű építészet	Tájnak megfelelő építészet (épületformák- és anyagok)
A turisztikai létesítmények általános technizálása és mechanizálása	Szelektív technikai hasznosítás, a nem technizált turizmusformák támogatása

A szelíd turizmus ismérvei és elemei

Az előzőek értelmében *a szelíd turizmus csak az ellentétpárjával, a kemény turizmussal együttesen értelmezhető.* Az ismérveit is a csak a jellemzők szembeállításával érthetjük meg. JUNGK (in SCHMOLLGRUBER-KAMMERZELT, 1994) összehasonlítása véleményem szerint teljes egészében elfogadható (2. táblázat).

2. táblázat: JUNGK, ROBERT (in SCHMOLLGRUBER-KAMMERZELT 1994) kemény és szelíd turizmust összehasonlító táblázata (csak a fejléc elnevezéseinél módosítottam)

Kemény turizmus	Szelíd (Lágy) turizmus (Fenntartható t., Alternatív t., Zöld t.)
Tömegturizmus	Egyéni, családi vagy baráti körben történő utazás
Kevés idő	Sok idő
Gyors közlekedési eszközök	Helyhez illő (akár lassúbb) közlekedési eszközök
Meghatározott program	Spontán döntések
Kívülről irányított	Belülről irányított
Magával hozott életstílus	Helyhez illő életstílus
Látványosságok	Élmények
Kényelmes és passzív	Fárasztó és aktív
Kevés vagy semennyi szellemi előkészület	Előzetes foglalkozás a meglátogatandó országgal
Idegennyelv-ismeret szükségtelen	Nyelvtanulás
Magasabbrendűségi érzés	Tanulásvágy
Bevásárlás (shopping)	Ajándékokat vinni

A következőkben felsorolok néhány jellemző elemet, amelyről bizonyosan állítható, hogy a szelíd ill. a kemény turizmushoz tartozik (3. táblázat).

3. táblázat: A kemény és a szelíd turizmus elemei (példák)

Kemény turizmus	Szelíd (Lágy) turizmus (Fenntartható t., Alternatív t., Zöld t.)
Autós turizmus	Szolgáltatások a gyalogos és kerékpáros turistáknak
Buszos városnézés	Gyalogos városnézés (tömegközlekedés)
Légkondicionált szálláshelyek	Az éghajlatnak megfelelő építésű szálláshelyek
Pazarló (luxus)szolgáltatások	Színvonalas, de mértéktartó szolgáltatások
Sűrű beépítésű üdülőterületek szezonális „megszállása”	Mérsékelt beépítésű üdülőterületek egyenletes terhelése
Túlméretezett fesztiválok és egyéb rendezvények	Vendégfogadás a terhelhetőség függvényében
A szolgáltatók (pl. utcai árusok, étkezőhelyek) eldobás, pazarló eszközei (étkezészet, mikroporcios kiserelés)	Megelőzés, minimalizálás, újrahasználat (betétdíjas visszaváltás, nem eldobás eszközök)
Tengeri élőlények a bazároknakban	Emlék- és ajándéktárgy természetpusztítás nélkül
Zajos, hangos rendezvények	Mértéktartó hangerő, a helyi lakosok tisztelete
Rally (védett ill. védendő természeti területen vagy mellett)	Nem környezetromboló versenyek
Golf	Helyhez illő sportok
A tengerbe szemetelő óriás óceánjáró luxushajók	Környezetkímélő, korlátozott méretű hajók
A természeti környezet kárára terjedő turisztikai létesítmények stb.	A természeti értékek figyelembe vétele a turisztikai létesítmények terjedésénél stb.

Fülep Teofil

A turisztikai szakágak rendszerezése a környezeti hatásuk szempontjából

Amikor szelíd és kemény turizmusról beszélünk, a turizmus ösztönzőerők szerinti rendszerezését érdemes alapul vennünk. Ahogyan a hagyományos felosztás szabadidős és hivatásturizmust különít el, és ezeken belül számos szakágat sorakoztat fel, hasonlóképpen alkothatunk *szelíd és kemény turizmus-csoportokat*. E két kategóriába sorolhatók a már ismert típusok, a legtöbbjüknek kivitelezéstől függően mindkét változata felállítható - ezeket a középső, közös oszlopban helyeztem el (4. táblázat). Ez a hármas felosztás rámutat arra, hogy a legtöbb emberi tevékenység végezhető a környezet- és természetvédelem elveinek figyelembevételével, és anélkül is.

Mivel a középső mezőbe és a kemény turizmus oszlopába számos szakág tartozik, itt általánosságban határoltam körül a csoportot, és csak néhány példát írtam. Mindenhol megemlítem azonban a természettel kitüntetett viszonyban álló turizmuságakat. A szelíd turizmus csoportjába sorolható az ökoturizmus, a természetjáró turizmus (természetjárás), a falusi turizmus, és a lovasturizmus.

4. táblázat: *A turisztikai szakágak csoportosításának kísérlete a környezeti hatások szempontjából*

Kemény turizmus		Szelíd (Lágy) turizmus (Fenntartható t., Alternatív t., Zöld t.)
Tömeg- és luxusturizmus szakágak, pl.:	A legtöbb turisztikai szakág:	Természetjáró turizmus (természetjárás):
Napozó-fürdőző turizmus	(A megvalósítás módjától	Túrázás, Erdei iskola
Bevásárlóturizmus	függően sorolható be.)	Ökoturizmus
Klasszikus természeti turizmus	Kulturális turizmus	Falusi turizmus
Horgász- és vadászturizmus stb.	Gyógyturizmus stb.	Lovasturizmus

Lépések a szelíd turizmus felé

A turizmus fenntarthatóbbá tételének igénye folyamatosan erősödött az elmúlt évtized során, főleg az 1992-es riói ENSZ-konferencia után. Bár a turizmusról alig esett szó e találkozó cselekvési tervében, az Agenda 21-ben, az országok azóta nemzetközi nyilatkozatokat fogadtak el többek között a turizmus és a fenntartható fejlődés, a turizmus társadalmi hatásai, a turizmus és a biológiai sokféleség, valamint a turizmus és az erkölcs kérdéskörében. Fontos mérföldkövet jelentett 1996-ban az Idegenforgalmi Világszervezet (WTO), az Utazási és Turisztikai Világtanács (WTTC) és a Föld Tanács által kidolgozott Agenda 21, „Az utazásért és a turisztikai iparért” program, amelyben felvázolták az iparág, a kormányok és egyéb szervezetek kulcsfontosságú lépéseit (DECLARATIONS, 1997, 1998, WTTC-WTO-EARTH COUNCIL, 1995, WTO 1999).

A világ számos nagyobb turisztikai cége - a szállodáktól az utazási irodákig - tesz formális lépéseket azért, hogy a környezetvédelem jegyében átszervezze irányítását és működését, többek között csökkenti a víz, az energia és más erőforrások felhasználását, javítja a hulladékok kezelésének és elhelyezésének módját. A szállodaiiparban a változások különösen hasznosak lehetnek, nemcsak azért, mert a szállodák sok anyagot és energiát használnak fel, hanem azért is, mert óriási mértékben befolyásolhatják vendégeik, alkalmazottaik és szállítóik szokásait és gyakorlatát (GREEN HOTELIER, 1999, GREEN HOTELS ASSOCIATION, 1998).

Ennek a mozgalomnak a zászlóvivője világszinten a londoni központú *Nemzetközi Szállodák Környezeti Kezdeményezései (IHEI)*, amely szállodákkal, szállodai szövetségekkel, kormányokkal és társadalmi szervezetekkel együttműködve ösztönzi a környezetileg és társadalmilag felelős üzleti gyakorlat kialakítását. Az 1992-ben létrejött IHEI 2001-ben már mindegy 11 200 szállodát képviselt 111 országban, köztük olyan nemzetközi szállodaláncokat, mint a Hilton, a Marriott, a Radisson SAS, a Taj Group, a Scandic és a Forte. Számos szálloda környezeti és költségkímélő akciók egész sorát indítja el, az energiatakarékos égők és berendezések alkalmazásától a biológiailag lebomló takarítószer beszerzéséig (IHEI, 2001, UNITED NATIONS, 1999).

A turisztikai vállalatok ez önkéntes minősítési programban is részt vesznek, amelynek keretében a környezetileg vagy társadalmilag ésszerű megoldásokat követő társaságok vagy helyek *elismerő pecsétet* kapnak. (5. táblázat) Ezek a minősítések nemcsak hasznos marketing eszközök, hanem arra is ösztönözhetik a turisztikai ipart, hogy környezetbarátabb termékeket alakítson ki, a fogyasztókat pedig informálhatja a fenntarthatóbb utazások választékáról. (UNEP, 1998, MIHALI, 1996, MADER, 1999) A zöld hotelek működtetésénél és a szelíd utazásoknál fontos, hogy a környezetvédelmi intézkedések minden részletre kiterjedjenek.

5. táblázat: Néhány világszerte bevezetett turisztikai minősítés (MASTNY, 2002)

<i>Név</i>	<i>Hatókör</i>	<i>Leírás</i>
<i>Zöld Glóbusz 21 (Green Globe 21)</i>	Több mint 100 ország mintegy 500 vállalatát és helyét díjazta.	Azokat a vállalkozásokat jutalmazza, amelyek a társadalmi felelősséget és az Agenda 21 alapelveit beépítik üzleti programjaikba. A turistákat azonban megtévesztheti azzal, hogy nemcsak a minősítést elérő üzleteket jutalmazza, hanem az azt megpályázókat is.
<i>Ecotel®</i>	Latin-Amerikában 23, az Amerikai Egyesült Államokban és Mexikóban 7, Japánban 5 és Indiában 1 szállodának adott minősítést.	A környezeti elkötelezettséget, hulladékgyűjtést, energia- és vízmegtakarítást, környezetvédelmi oktatást, valamint a közösségi feladatokat vállaló szállodákat 0-5 földgömbjellel tünteti ki. A szállodákat két évenként felülbírálják, és előzetes bejelentés nélküli ellenőrzés bármikor előfordulhat. Ez a HVS International ipari konzultációs csoport programja.
<i>Európai Kék Zászló (Blue Flag) Kampany</i>	21 európai országban több mint 2750 helyet fog át; Dél-Afrika és a Karib-tenger térsége is belép a kampányba.	Egy évre szóló ökomínósítást nyújt a magas környezetvédelmi mércét megütő, valamint egészségügyi és biztonsági berendezésekkel rendelkező tengerparti fürdőhelyeknek és kishajó-kikötőknek. Neki köszönhetően javult az európai fürdőhelyek minősége és vonzereje. Egy nemzetközi nonprofit szervezet, a Környezetvédelmi Oktatási Alapítvány működteti.
<i>A fenntartható turizmus tanúsítványa (Certification for Sustainable Tourism), Costa Rica</i>	1997 óta mintegy 54 szállodának adott minősítést.	A szállodáknak 1-től 5-ig terjedő minősítést ad, a környezeti és társadalmi szempontoknak megfelelően. Neki köszönhetően javult a turisztikai vállalatok és a turisták környezeti tudatossága. A minősítettek között azonban egyre több a nagy szálloda, amely valószínűleg túl nagy ahhoz, hogy valóban megfeleljen a fenntarthatóság követelményeinek.
<i>Okos utazó (Smart Voyager), Galapagos, Ecuador</i>	1999 óta térségbe közlekedő 80 hajó közül 5 kapott minősítést.	Speciális pecséttel látja el azokat a utazási irodákat és hajókat, amelyek önkéntesen alapot tesznek a hajók és csónakok fenntartására és működtetésére, a kikötők fenntartására, valamint a szennyvíz és a fűtőanyag kezelésére vonatkozó speciális követelményeknek. Az Esőerdő Szövetség és egy helyi környezetvédelmi csoport közös programja.
<i>Zöld Levél (Green Leaf Foundation), Thaiföld</i>	2000 októbertől 59 szállodát minősített.	A szállodákat 1-től 5-ig terjedő „zöld levél” jellel látja el környezetpolitikai és egyéb intézkedéseik alapján. Célja, hogy a hazai szállodaiiparban növelje a hatékonyságot és a tudatosságot.

Sajnos több mint száz egymással versengő turisztikai minősítési program is létezik világszerte, és még nincsenek olyan nemzetközi irányelvek, amelyek segítenének az utazóknak különbséget tenni azok

Fülep Teofil

értéke vagy hatékonysága között. Bár számos ilyen programot kormányzati szervekkel vagy társadalmi szervezetekkel együttműködve dolgoztak ki, amelyek önállóan állítják fel vagy ellenőrzik a minősítések követelményeit; más programok az önértékelésen vagy a fizetett tagság értékelésén alapulnak, ami lehetővé teheti a vállalatoknak, hogy egyszerűen megvásárolják a zöld minősítést. Végül soron a turisztikai minősítések sikere attól függ, hogy sikerül-e felállítani egy hiteles, megbízható mércét, valamint attól, hogy az iparág és a fogyasztók milyen mértékben fognak ahhoz igazodni szerte a világon (SYNERGY, 2000, BECHER-BLAKE, 1998).

Véleményem szerint az önértékelésen és a fizetett tagságon alapuló zöld minősítés, továbbá minden olyan elismerő pecsét, amely mögül hiányzik vagy kiszorul a környezetvédelem, *tisztességtelen reklámfogásnak, PR-ügyeskedésnek, zöldrefestésnek tekintendő.*

- A *zöldrefestés* (greenwash) a cégek „zöld” arculat-teremtésének azon módszere, ahol a valódi környezetbarát megoldások bevezetése helyett olyan marketingkampányra költenek, amely azt a benyomást kelti a fogyasztókban, hogy a cég felelősen viselkedik, és sokat tesz a környezet védelméért (FIDRICH, 2003). A zöldrefestés hazugság, tisztességtelen reklámfogás.

A turisztikai minősítéseket, azok követelményeit és betartását egy e célra felállított országonkénti szervezet és egy felügyelő nemzetközi bizottság ellenőrizhetné. A felügyelő szervek természetesen a turisztikától független környezetvédelmi szakemberekből állhatnának, turisztikai szakemberekkel együttműködve. A munkájuk során pedig igénybe vehetnék az állami szervek szolgáltatásait, a megállapításokat és döntéseket tehát akkreditált szakemberek hoznák meg, hitelesített mérések eredményeire támaszkodva. Az ellenőrzéseknél, a problémák felvetésénél és az elvek kidolgozásánál pedig a társadalmi szervezeteket lehetne bevonni a munkába.

Mivel a környezetvédelem hosszútávú társadalmi érdek, a zöld hoteleket és azok felügyelő szerveit államilag kellene támogatni anyagilag és erkölcsileg egyaránt. *Minden országban szükséges lenne törekedni arra, hogy megjelenjenek és terjedjenek a zöld hotelek, ill. növekedjen az arányuk a hagyományos hotelekhez képest.* Jutalmazásokkal, támogatásokkal, kedvezményekkel és elismerésekkel lehetne ösztönözni a szállodákat és szálláshelyeket az életmódváltásra.

Az ellenpóluson pedig pénzügyi terhekkel és hátrányokkal kellene nehezíteni a hagyományos, környezetellenes hoteleket és utazásokat, felkínálva a támogatást a változtatásokhoz. Az önértékelésen és a fizetett tagságon alapuló zöld minősítés nem a környezetvédelem érdekeit szolgálja, a hamis elismerések léte bizalmatlanságot kelt az emberekben, lejáratja a környezetvédelmet. A hamis elismerés valótlanúságon alapuló reklámtevékenység, félrevezeti a vásárlókat, amit fogyasztóvédelmi oldalról kellene tiltani ill. büntetni.

A turistáknak is egyre nagyobb a felelősségük utazásaik környezeti és társadalmi hatásaiért. Az ipari csoportok és a civil szervezetek figyelemfelkeltő kampányokkal és a turisták oktatásával elősegíthetik egy fenntarthatóbb viselkedés kialakulását (UNITED NATIONS, 1999). A TOURISM CONCERN (2001) videofilmeket készített a gyermek szexturizmus büntényéről, az Utazási és Turisztikai Világtanács pedig videosorozatot a turizmus környezeti hatásairól. Még sok a tennivaló a turisták oktatását illetően (GUTTMAN, 1999).

A Nemzetközi Ökoturisztikai Társaság „Nem mindegy, hogy milyen utazást választ” kampánya segít az utazóknak felelős utazási irodákat, idegenvezetőket, termékeket és szálláshelyeket választani. (INTERNATIONAL ECOTOURISM SOCIETY, 2000) A *Conservation International* pedig honlapján külön hirdeti azokat az utakat, amelyek a helyi környezetvédelmi erőfeszítéseket segítik (CONSERVATION INTERNATIONAL'S ECOTRAVEL CENTER, 2004).

Véleményem szerint el kellene érni, hogy *a szelíd turizmus olcsóbb legyen a kemény turizmusnál*, egy ilyen utazást tegyen vonzóbbá a kedvező ára is. A luxusigények mellőzése, a helyi termékek fogyasztása, a takarékoságból származó megtakarítás csökkenti a költségeket, ezt a turisták is érzékeljék. Szükséges lenne a társadalom számára nyilvánvalóvá tenni, hogy a környezetvédelem hosszútávon nem veszteséges, leginkább a környezetszennyezés a drága.

A Nemzetközi Természetvédelmi Unió (IUCN) zónarendszert határozott meg a természeti területekre természetvédelem és látogathatóság szerint. A szentély területek, rezervátumok, bioszféra magrezervátumok teljes védelmet kapnak, nem látogathatók, csak engedélyhez kötött kutatás folyhat bennük. A nemzeti parkokban a tájra legjellemzőbb, legértékesebb, viszonylag érintetlen részek a természeti övezetbe („A” zóna) sorolva kapják a legnagyobb védelmet, a kezelés alatt álló, látogatható területek alkotják a kezelt övezetet („B” zóna), fejlesztésre vagy bemutatásra a bemutató övezet („C” zóna) szolgál. A turizmus és az oktatás helye tehát elsősorban a „C” zóna, amelyet lakott területeken és környékén, kiránduló- és sportközpontok, épületek, utak, rétek, természeti látványosságok környezetében jelölnek ki. A védőövezet („D” zóna) pedig átmenetet képez a nem védett térségek felé. A helyi jelentőségű természeti értékek, a természetvédelmi területek, tájvédelmi körzetek védelme kevésbé szigorú. Ezen övezetesség lehetőséget ad a táj sokrétű használatára, az igények összehangolására, kijelöli a turizmus helyét, úgy, hogy közben a természetvédelem célkitűzései is mindinkább megvalósulhassanak.

Mivel a természeti turizmus csoportjába tartozó öko- és természetjáró turizmus többnyire védett természeti területekre vezeti a turistákat: nemzeti parkokba, tájvédelmi körzetekbe stb., a folyamatos felügyelet és a megfelelő szakmai színvonal miatt szükséges azok szakembereit bevonni a lebonyolításba. Másol pedig a jelentősebb helyi környezet- és természetvédő társadalmi szervezetek (civil szféra, NGO) nyújthatnak segítséget.

Hazánkban a 2000-es Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia megállapította annak szükségességét, hogy a „Zöldköznapi kalauz” (KÖNCZEY-S. NAGY, 1997) mintájára készüljön „Ökoturista tanácsadó”. Megfogalmazta továbbá, hogy a hazai turizmust propagáljuk a távoli nyaralásokkal szemben, továbbá az ökoturizmust, a természetjárást, a tanösvényeket, a lakóhely ismeretének fontosságát, előnyeit. A természet romboló sportokat tartjuk távol a féltett területektől (VÁSÁRHELYI-VICTOR szerk., 2000).

Megállapíthatjuk, hogy a turizmus fejlesztése bölcs, hosszútávon gondolkodó irányítást és ellenőrzést kíván. Mindig szem előtt kell tartani és elsőbbségben részesíteni a környezet- és természetvédelem előírásait és az öslakosok érdekeit, ez a helyieken túlmenően mindannyiunk érdeke és a következő nemzedékek joga. A turisztikai szervezeteknek és a turistáknak egyaránt van felelősségük a társadalmi és környezeti kérdésekben. Környezetvédelmi intézkedésekre van szükség az élet minden terén, a turizmus valamennyi szakágában. *Vissza kellene szorítani, terhekkel súlytani a kemény turizmust, tiltani ill. büntetni a hamis zöld minősítéseket, mérsékelni a tömegességet, a szezonalitást és a luxust. Ellenőrző bizottságok felállításával kellene hitelt adni a zöld minősítéseknek, és növelni a környezetbarát szolgáltatások, a zöld hotelek és a szelíd turizmus arányát, támogatni, fejleszteni az ökoturizmust, a természetjáró turizmuson belül a túrázást és az erdei iskolát, a falusi és a lovasturizmust. Zöldíteni kellene a gyógy- és kulturális turizmust.* Szabályozásra, tájékoztatásra, a dolgok útvesztőjében eligazításra van szükség, hogy minden érdekelt, de különösen a jó szándékú emberek helyes információkhoz juthassanak. Rengeteg még a teendő e téren, egyelőre csak körvonalazódtak a feladatok és kezdeti lépések történetek.

TURIZMUS A TERMÉSZETBEN, AZ ÖKOTURIZMUS ÉS A TERMÉSZETJÁRÁS

A természeti turizmus

A természeti turizmus ágai a természetbe vezetik a turistákat. Teszik ezt azért, hogy élmény, kikapcsolódás, tanulás stb. forrásává tegyék ill. anyagi haszonra fordítsák az „érintetlen” természet varázsát és a természet értékeihez való vonzódást. A városi, nemegyszer túlhajszolt, sivár élet révén egyre nagyobb az igény az elveszített természet iránt.

Számos utazási iroda ajánlja a természet ritkaságainak feledhetetlen élményét. A klasszikus természeti turizmus csak megtekintés céljából, vagy izgalmakkal vegyítve élmény- ill. kalandturizmus néven. A horgász- és vadászturizmus az ősi létfenntartó tevékenységek civilizált maradványával. Véleményem szerint a turizmus ezen ágai környezeti hatásukat tekintve semmivel sem különbek más kemény turizmus szakágak-

Fülep Teofil

nál, sőt az úti céljuk miatt *különösen veszélyesek lehetnek a természetre*. (Lásd a „Példák a turizmus környezeti hatásaira” c. részben.)

A természetbe (is) vezeti a turistákat az *ökoturizmus*, és a *természetjáró turizmus (természetjárás)*. Ezekkel a fogalmakkal azonban később találkozhatunk. (Lásd „Az ökoturizmus” ill. „A természetjáró turizmus (természetjárás)” c. részekben.)

Klasszikus természeti turizmus

- A klasszikus természeti turizmus az „érintetlen” természetbe vezeti a turistákat az ottani jelenségek, természeti folyamatok és fajok megfigyelése céljából. Látványokat keres, kényelmes, passzív. Élmény- és kalandturizmusnak nevezik, ha az utazás izgalmi kerülményekbe, és nem időznek hosszasan egy-egy természeti jelenségnél.

A klasszikus természeti turizmus nem alkalmazkodik a helyi viszonyokhoz, a magával vitt életstílus rendszerint szennyezést és zavarást okoz, gyakran tömeges, a luxusigények kielégítése anyag- és energia-pazarlással jár, tehát a kemény turizmus csoportjába sorolható. Általában nem tartozik a sportturizmus körébe, de az élmény- és kalandturizmus lehet sportturizmus.

Horgász- és vadászturizmus

- A horgász- és vadászturizmus hazai természeti vagy természetközeli területeket keres fel, vagy távoli tájaknak a hazaitól eltérő élményét kínálja e hobbik művelőinek.

Mindkét sport a legősibb létfenntartó tevékenységeknek a mai hobbiváltozata. A mai horgászat és vadászat többnyire nem azonos a prédáját egykor becserkésző, a természettel együtt élő halászzal-vadászzal. Mindkét sportnak számos módja, típusa van, és engedély(ek)hez kötöttek.

A horgász- és vadászturizmus többnyire értékes természeti területeket keres fel, (pl. nem bányatavakat, nem rossz állapotú vadászterületeket), ahol zavarást és járműmozgást okoz, sokszor túlkapásokkal és a szabályok megszegésével jár. A sajnos gyakori orvhorgászat és orvvadászat különösen káros lehet, és hírnévrontó. A „dicsekvésre alkalmas” megteremtett példányok passzív, kényelmes bevarása - természeti károk okozása mellett - nem tekinthető sem sportszerűnek, sem kívánatosnak. Az említett okok miatt e két turizmuság leginkább a kemény turizmus csoportjába sorolható.

A természetvédelem és a horgászat-vadászat közötti egymásrataltságot vitathatatlan, mivel a védendő és a zsákmányállatok rendszerint egyazon élőhelyen élnek. A kulturáltságtól függően mindkét tevékenység folyhat károkozás nélkül is, a természetvédelemmel összeegyeztethetően.

Az ökoturizmus

Az ökoturizmus fogalma

- Az ökoturizmus természeti turizmus, amely a védelmet és a fenntartható fejlődést egyaránt elősegíti, mégpedig úgy, hogy jövedelmet biztosít a védett területeknek és a körülöttük élő helyi közösségeknek, programokat szervez a turisták és a helyiek környezeti nevelésére (BOO, 1990).
- Az ökoturizmus viszonylag zavartalan természeti területek látogatását jelenti, amely során a látogatók a tájat, a flórát, a faunát, esetenként a kulturális értékeket élvezhetik és tanulmányozhatják oly módon, hogy a környezetet kevésbé károsítják (CEBALLOS-LASCURÁIN, 1992).
- Az ökoturizmus olyan turizmus, mely elsősorban a természeti és régészeti forrásokon alapszik. ... különbözik az ember alkotta látványos tömeges turizmustól, mint például az éjszakai bárók, éttermek, üzletek, szórakoztató parkok, tenispályák. Vagy csak részben ember alkotta, mint tengerpartra néző szállodák és társult átpolt tengerpartok.

- Az ökoturizmus célszerű utazás, mely a kultúra és a történelem megértésére épít, miközben azt az ökorendszerbe integrálja és gazdasági hasznot hoz, ami ösztökéli a megőrzést... Az ilyen típusú utazás hosszú távú fennmaradása összekapcsolódik a természetes források létezésével (BANDY, 1996).
- Az ökoturizmus ökológiailag fenntartott turizmus olyan természeti környezetben, mely a helyi környezetet és kultúrákat képviseli, számít a turista megértő érdeklődésére, elősegíti az értékek fennmaradását, hozzájárul a helyi közösség jólétéhez.
- Az ökoturizmus célszerű utazás, mely megértően beépíti, felhasználja a kulturális és természeti forrásokat, ugyanakkor biztosítja annak az ökorendszernek az egységét, melyben megvalósul, miközben gazdaságilag hasznot hoz, támogatva a megmaradást, megőrzést.
- Az ökoturizmus ökológiailag meghatározott/fenntartható turizmus, mely magában foglalja a környezet és kultúra megértését, megbecsülését és megőrzését (HARRIS-HOWARD, 1996).
- Az 1996-os NATUREXPO szerint az ökoturizmus gyűjtőfogalom, egyrészt környezetbarát szemlélet, másrészt a természeti és kulturális vonzerőkön alapuló turizmus (MTSZ, 2004).
- A turizmus akkor segít megvédeni a természeti értékeket szerte a világon, ha a helybeliek által megőrzötteket a vendégek anélkül élvezik, hogy az károsodna. Fontos az is, hogy a helyi lakosság úgy érezze, kifizetődő a turistákat vonzó környezeti minőség, kulturális és természeti értékek fenntartása. Ezt ökoturizmusnak, fenntartható turizmusnak is nevezik (KÖNCZEY-S. NAGY, 1997).
- Az ökoturisztika a tudatos menedzsment által kialakított egyféle együttműködés (szimbiózis), amely egymást kölcsönösen kiegészítő, támogató együttélést feltételez. Az együttélés fennáll az ott lakó öslakosság és mindenekelőtt a természet fenntartandó, gazdagítandó értékei között oly módon, hogy eközben az értéknövelés közben a tudatos turista is részesülhessen a természeti adottságok csodálatának lelkiállapotában, esetleg aktív fenntarthatóságának egyedi, mással nem pótolható élményében (LÁSZLÓ, 1998).
- Az ökoturizmus, fenntartható turizmus, felelős turizmus, a turizmus környezetbarát változata. Igyekszik csökkenteni a pihenési célú utazások okozta környezeti károkat. Az UNEP ide sorolja a természeti erőforrásokra nehezedő nyomást (utak, sípályák, szállodák, strandok), a fajok és élőhelyek veszélyeztetését, a szemetelést és szennyezést, a társadalmi és kulturális nyomást. Az ökoturizmus ugyanakkor hozzájárulhat a környezet megóvásához jövedelemteremtő hatásánál vagy a turisták tudatosításánál fogva. Az ökoturizmus kezdeményezései közé tartoznak a környezettudatosan kialakított szállodák, az önkéntes magatartási kódexek és a környezeti címkék. Az ökoturizmus kifejezést tévesen használják az érintetlen természetbe szervezett túrákra, a falusi turizmusra, a lovasturizmusra stb. Bár ezekben és a valódi ökoturizmusban vannak közös elemek, a kiemelten környezetkímélő jelleg az ökoturizmus szükséges feltétele marad (LÁNG, 2002).
- Az IUCN szerint az ökoturizmus a turizmus azon formája, mely relatíve érintetlen, természetes tájak felé irányul, abból a célból, hogy azokat megcsodálják, tanulmányozzák, és értékeljék állat- és növényvilágát, valamint a táj jellegzetes kultúráját (MTSZ, 2004).
- A hazai zöld társadalmi szervezetek szerint az ökoturizmus csökkentett terhelésű turizmus, melynek célja a természeti értékek, jelenségek bemutatása, megismertetése, és ezen keresztül a környezet- és természetvédelmi szemlélet formálása (MTSZ, 2004).

Leggyakoribb és leginkább közismert az „ökoturizmus” (ecotourism) fogalom. A mögötte húzódozó jelentéstartalom azonban nem teljesen egységes, a gyakorlatban számos esetben fordul elő a fedezet nélküli használata. A különböző leírásokban, ajánlásokban, programokban minden esetben felfedhető a lényeg, nevezetesen a turizmus és az azt befogadó környezet viszonyának a kérdése, összefüggése, de az értelmezése igen változatos (GRÁFIK, 2000).

Fülep Teofil

Az ökoturizmus, miközben különböző mértékekben beépíti magába a turizmus már klasszikusnak tekinthető, elméletileg kidolgozott, gyakorlati hagyománnyal rendelkező ágai, ágazatai (kulturális, művészeti, természeti, egészségügyi, sport, üzleti) által felfedezett és felhasznált elemeket, a fő hangsúlyt a turizmus és a(z emberi) környezet viszonyára, ill. annak alakulására és alakíthatóságára helyezi. (BOERS-BOSCH 1994)

BOO (1990), CEBALLOS-LASCURÁIN (1992), BANDY 1. (1996), HARRIS-HOWARD 1-2. (1996), NATUREXPO (1996), KÖNCZEY-S. NAGY (1997), LÁSZLÓ (1998), az IUCN és a hazai zöldek értelmezései *az ökoturizmust mint a természeti és kulturális értékek megőrzését szem előtt tartó természeti turizmust* írják le. E meghatározások lényege a természeti és kulturális értékek védelmének és a turizmus igényeinek összehangolása, ahol azonban a természet és a kultúra értékeinek élményszerű megismerése kiemelt része a turizmusnak. BANDY 2. (1996), HARRIS-HOWARD 3. (1996) és LÁNG (2002) értelmezései abban különböznek az előzőektől, hogy *az ökoturizmust nem a természeti turizmushoz sorolják*. E különbséget a legutóbbi meghatározás hangsúlyozza ki.

Összegezve az értelmezéseket véleményem szerint *az ökoturizmus a környezet és a társadalom védelmének, a természeti és kulturális értékek megőrzésének összehangolása a turizmus igényeivel, miközben az út célja a természet és a hozzá kapcsolódó kultúra élményszerű, aktív megismerése. Az ökoturizmus a természeti turizmushoz sorolható, de nem tartozik a sportturizmus körébe.*

Környezet- és természetvédelem vagy ökoturizmus?

A következő példákon keresztül láthatjuk, hogy helyenként igen eltérőek a környezet-természet védelemmel való összehangolásra tett kísérletek eredményei. Amikor *az ökoturizmus nem éri el célját*, nincs létjogosultsága. Érveket hozhatunk fel az ökoturizmus ellen és mellett. E tapasztalatok arra intenek, hogy *körültekintőek és kritikusak legyünk, és mindig egyénileg bíráljuk el az egyes eseteket*. Az ökoturizmus *minimálisra csökkentheti a környezetterhelést, mégis gazdasági cél, amely csak a természetvédelem felügyelete alatt engedhető meg, és nem válhat tömegessé*. A bevételből *mindig kell visszaforgatni a természetvédelem költségeire*.

Rossz tapasztalatok

- A perui Cuscóban az egyik üzletkötő úgy véli, hogy a helyi túraszervező irodák kevesebb, mint 10 %-a felel meg ténylegesen az „öko” kritériumnak. Sok turista ökoturizmusnak nevez ma már bármilyen utazást, amely természetes környezetbe vezet. A valódi ökoturizmus és a tágabb értelemben vett természetbe való utazás közötti határ egyre inkább elmosódik (BELSIE, 2001).
- Kevés helyen szembeötlőbb a „tömeges” ökoturizmus veszélye, mint Costa Ricában, amely egykor kevéssé ismert trópusi úti cél volt. Azóta vált olyan népszerűvé, hogy új repülőterek, tengerparti üdülők, golfpályák és kishajó-kikötők épülnek, hogy teret adjanak az évente oda látogató 700 ezer turistának (COSTA RICA TOURIST BOARD, 2001), ez pedig könnyen elpusztíthatja a buja esőerdőket és más látnivalókat, amiért a turisták odamennek (WEAVER, 1999, UN WIRE, 1999; AMELUNG et al. é. n.).
- Costa Ricában a látogatóktól szedett belépődíj a park irányítási és természetvédelmi éves költségvetésének csupán egynegyedét fedezi, a többit adományokból kell előteremteni (MCCORMICK, 1994).
- Az indonéziai Komodo Nemzeti Parkban a turizmusból származó bevétel a park teljes kiadásának mindössze 7 %-át fedezte az 1990-es évek elején (WALPOLE-GOODWIN-WARD, 2001).
- A Közép-Afrikai Köztársaságban lévő Dzangha-Sangha védett területről készült tanulmányok arra mutatnak rá, hogy a turisták számának csaknem nyolcszorosára kellene növekednie ahhoz, hogy a beruházások terén pozitív változás következzen be - ami szinte lehetetlen -,

még akkor is, ha a belépődíjak 16 dollárról 200 dollárral emelkednének (WILKIE-CARPENTER, 1999).

Ellenérvek

- Tény, hogy *amint az ökoturizmus belép a fővonalba, egyre inkább ugyanazokkal a problémákkal szembesül, mint a hagyományos turizmus*. Az ökoturizmus korai híveinek nagy részét a nagyfokú környezeti és politikai tudatosság motiválta. (CATER 1993) Ám napjaink ökoturistáit „csekélyebb intellektuális kíváncsiság, társadalmi felelősség, környezetről való gondoskodás és politikai felelősség jellemzi”, mint a múltbélieket. (HONEY 1998) Magasabb színvonalú szállodákat követelnek, amelyek közül sok külföldi tulajdonban van, s ezek több erőforrást fogyasztanak, és egyre több szemetet termelnek. És mivel utazásaik gyakran csak egy hétre vagy néha csak egy napra szólnak, nem mindig veszik figyelembe látogatásuk hosszú távú következményeit, vagy nem mindig érzik szükségét annak, hogy minden szabályt betartsanak (WALL, 1997).
- Vannak vizsgálatok, amelyek igyekeznek rámutatni arra, hogy *a turizmusnak (vagy annak bármelyik ágának - pl. az ökoturizmusnak) fejlesztése nem lehet természetvédelmi cél, az szigorúan gazdaságfejlesztési feladat, s eredményei is a gazdaság eredményei*. S habár a természetvédelem partnerként abban részt vehet, annak megvalósítása, ellenőrzése természetvédelmi érdek, ettől az környezetterhelő tevékenység marad, így a környezet- és természetvédelem alapvető érdekeivel ellentétes irányultságú (SALLAI, 2003).
- *Számtalan nemzetközi kezdeményezés volt már arra, hogy felmérjék, milyen is a valódi környezetbarát („szelíd”) turizmus*. Próbálkoztak „ökopontok”-kal történő közlekedéssel, hogy környezetbarát eszközökkel történjék az utazás, a szálláshelyek megújuló energiákat alkalmaztak, felhívták a vendégek figyelmét, hogy ne vásároljanak természetből származó emléktárgyakat, csomagolóanyagokat stb. *Egyetlen kezdeményezés sem lett sikeres, a turizmus a jelenlegi eszközeivel továbbra is fellendülő gazdasági ágazatnak számít, és tovább növekszik a turizmusban résztvevők száma, és a „szelíd”-ségtől még mindig távol áll* (SALLAI, 2003).

Érvek az ökoturizmus mellett

- Az ökoturizmus iránti fokozódó érdeklődésnek sok haszna van. *A kormányok az értékes természeti területeket világszerte nemzeti parkokká vagy védett területekké nyilvánítják, így megóvják őket az olyan környezetpusztítástól, mint amit a mezőgazdaság, a fakitermelés és a bányászat okoz* (DHARMARANTE et al., 2000).
- A Bonaire Tengeri Park 1991-ben (10 dollár) *belépődíjat* kezdett szedni az odalátogató bűvároktól és könnyűbűvároktól. A Park egy éven belül *elegendő pénzre tett szert ahhoz, hogy fedezni tudja az éves működési és fenntartási költségeit* (DIXON-HOF, 1997).
- Az ecuadori Galapagos Nemzeti Park *igazgatási költségeinek kilencszeresére tett szert* azzal, hogy a külföldi látogatóknak 100 dolláros belépődíjat számított fel (WALPOLE-GOODWIN-WARD, 2001).
- A gorillák megtekintésére vett 250 dolláros *napijegyek* a fiatal ugandai parkrendszer bevételeinek 70 %-át tették ki, s ez az 1990-es évek végén Ugandának *mind a 11 nemzeti parkját el-tartotta*. (FISHER 1999)
- *Az ökoturizmus nagyon sok mindenre megoldás, hiszen ez a szemlélet, ez a turisztikai filozófia minimálisra csökkentheti a környezetterhelést* (SALLAI, 2003).
- *Elfogadható a turizmus abban az esetben, amikor a természeti értékek bemutatása teljesen a természetvédelem felügyelete alatt zajlik, és az idegenforgalmi bevételek visszaforgatva a természeti értékek megőrzését célozzák*. Erre több eredményesen működő példa is van, pl. az Aggteleki Nemzeti Park területén (SALLAI, 2003).

Fülep Teofil

Az ökoturizmus, mint a turizmus egyik jövőbeli lehetősége

Az előzőkből láthattuk, hogy az ökoturizmus sem lehet „vakon” fejlesztendő cél, a turizmus és az értékmegőrzés nem minden esetben egyeztethető össze. Helyenként igen eltérőek a környezet-természet védelemmel való összehangolásra tett kísérletek eredményei az ökoturizmus esetében is. *A tapasztalatok arra intenek, hogy körültekintőek és kritikusak legyünk, egyedileg bíráljuk el az egyes eseteket,* és egyedi mérlegelés után kell döntenünk a fejlesztése vagy korlátozása mellett. Ezt a döntést *a természetvédelemnek kell meghoznia, melynek felügyelete nélkül nem is folyhat ökoturizmus.* Ahol nem éri el célját - ha az ökoturizmus nem képes megvédeni a természetet -, nincs létjogosultsága.

Az ökoturizmus minimálisra csökkentheti a környezetterhelést, de gazdasági cél. Csak a természetvédelem felügyelete alatt engedhető meg, és nem válhat tömegessé. A bevételből mindig kell visszaforgatni a természetvédelem költségeire.

Kétségtelen azonban, hogy az ökoturizmus megvalósítható anélkül is, hogy a tömegetturizmushoz hasonló következmények lépjenek fel. Ha van lehetőség számottevő bevételre, akkor az elősegítheti a hatékony természetvédelmet, és jövedelemteremtő a térségben. Éppen ezért célszerű mérlegelni az ökoturizmust, mint bevételi lehetőséget minden olyan helyen, amely a természeti értékeinél fogva célpontként kínálkozik.

Magyarország természeti értékekben bővelkedik, bár lenyűgöző méretű természeti látványosságaink nincsenek. A szelíd, mérsékelt nagyságok, az európai viszonylatban rendkívüli változatosság, és a részben rejtett, kimagasló értékű természeti kincsek jellemzik hazánkat. A védett területek (területtel védett természeti értékek) számában és arányában, valamint a terület nélküli védett természeti értékek számában előkelő helyen vagyunk, nemzetközi jelentőségű értékeink is vannak. Tíz nemzeti parkunk van, ez a szám kifejezetten magas az ország méretéhez képest. A föld leggazdagabb, „fejlett” országaihoz képest gyenge infrastruktúrával rendelkezünk, és elmaradtak vagyunk. A trianoni kétharmados területvesztés, a mindenkori országvezetés sajátos értékrendje, és további okok miatt elzárt, elmaradt térségek jöttek létre. (Az ipar és a közlekedés változásai egyaránt mutatnak pozitív és negatív változásokat környezet-természet védelmi szempontból.) A történelmi életünk számos kedvezőtlen következménye kifejezetten előnyére vált a természeti, és a korábbi időkben kialakult jellegzetes kulturális értékeink megőrzésének. Kínálja magát, hogy bölcsen éljünk e lehetőségeinkkel: ismerjük meg, őrizzük, használjuk, kamatoztassuk.

Megállapítható, hogy általában az országok „fejlettségével” fordítottan arányos a természeti értékek mennyisége. A Kárpát-medence térsége valóságos tárháza a természet kincseinek. Ez hozzátartozik Magyarország arculatához, de a rólunk kialakult képben - ismeretek hiányában - még nem jelent meg. Termérek megmutatható kincsünk van, amelyek felejthetetlen élményt nyújthatnak egy sivár, kifosztott kultúrtájából érkező turista számára (pl. az angolok és a hollandok nagyra értékelik a magyar természeti értékeket). (Vannak „felkapott” természeti területeink, amelyek köztudottak, s megnyíltak a nagyközönség előtt, turisztikai célponttá váltak. Véleményem szerint azonban a legtöbb kincsünk csak a föld- és életudományokban jártas emberek számára ismert - és nem is szabad mindent turisztikai célponttá tenni.)

Az is elmondható hazánkról, hogy *rendelkezünk infrastruktúrával,* amely az értékes természeti területeink megközelítéséhez és használatához szükséges, a szelíd turizmus módszereivel, (pl. vannak keskeny nyomtávú vasútjaink, a hegyi kisvasutak, amelyek a minimális károkozással szállíthatják a látogatóinkat), de nagyok a hiányosságok. Az országban egy erőteljes leépítés is folyamatban van, amely minden területre kiterjed. Az ökoturizmus fejlesztése megkívánja, hogy a kipusztulófélben lévő dolgainkat megmentjük, és a kor elvárásainak megfelelő színvonalra emeljük.

Már történtek ökoturizmust támogató lépések: a nemzeti parkok által kialakított bemutatóhelyek, fogadóközpontok, ismeretterjesztés, szakvezetés, turisztikai stratégia, ide sorolható a természetjáró szervezetek összes eredménye, kisvasutak, a tanösvények és az erdei iskolák elterjedése, ÖkoVista utazási iroda, a CEEWEB ökoturisztikai termék védjegye, a gyarapodó kerékpárutak, a kerékpáros vonatozás lehetősége, barlang-felújítások, a hagyományok, helyi jellegzetességek, hungarikumok számbavétele és megőrzése stb.

Ökoturisztikai termékeket a már meglévő lehetőségekre-adottságokra is kidolgozhatunk: népi mestersegeket bemutató programok, madarászút, fotóséta, horgászás (fokozott körültekintéssel!), hajóút, bemutatóhely, megfigyelőhely, kilátóhely, szakvezetés stb. A nagy átfedések miatt számos tevékenység már a természetjárás, kulturális turizmus, falusi turizmus és más szakágak irányába mutat: lovaglás, barlangtúra, tanösvény, pusztaprogram stb.

A zöld társadalmi szervezetek kezdeményezői, támogatói az ökoturizmus fejlesztésének. Ökoturizmus szekciót hoztak létre, állásfoglalást dolgoztak ki (a 2004-es szekcióülésen magam is részt vettem) (MIKOLA, 2004).

Magyarország tehát a természeti értékek szempontjából kimagasló, és infrastruktúrával is rendelkezőnk. Sok fejlesztésre lenne még szükség, de adottak az ökoturizmus lehetőségei, és minden bizonnyal van piaca kül- és belföldön egyaránt. Véleményem szerint *érdemes lenne turisztikai célkitűzésnek tekinteni a turizmus fejlesztését a szelíd turizmuson belül a természeti turizmus felé is, az ökoturizmus irányába. Utazási programokat lehetne kidolgozni ökoturizmus címszó alatt, a szelíd turizmus módszereivel, a bemutatásra érdemes természeti területeinkre, a természetvédelem bevonásával, élet- és földtudományokban jártas idegenvezetők vezetésével. Az ökoturizmus Magyarország egyik kiaknázatlan lehetősége.*

A természetjáró turizmus (természetjárás)

A természetjárás, mint a turizmus egyik ága

A turizmus, azon belül a természeti turizmus egyik ága a természetjáró turizmus ill. természetjárás, amelynek célpontja elsősorban a természet. Mivel szemléletében és módszertanában jelentősen különbözik a turizmustól, és hiányzik belőle (ill. lényegesen kisebb mértékű) az üzletszerűség is, a turizmustól külön fejlődött. Olyan mértékben elkülönülnek egymástól, hogy véleményem szerint *helyesebb egymás melletti fejlődésről és tevékenységről beszélni, és csak rendszerezési okokból tekinteni a természetjárást a turizmus egyik ágának.*

Az *ipari forradalmat* követően kialakult a *fogyasztói társadalom*. A jólét és a pazarlás az emberek kényelmét, könnyebb és boldogabb életét hivatott szolgálni. A természettől eltávolodott életmód azonban sivár és zaklatott, s egyre több a környezeti és társadalmi probléma.

Ez a fejlődési (?) folyamat a 19. század közepén, az *ipari forradalom* korában kezdődött. Megmaradt azonban az emberből kiirthatatlan vágy a természet nyugalma iránt, nem is beszélve arról a számtalan dologról, amit az ember nem talál meg a magateremtette világában. *A természettől elszakadt, városiasodott ember a szabadidejében kirándulni, utazni, túrázni kezdett, kialakult a természetjárás.* Az erdők, vizek, hagyományörző helyek harmóniája és a mozgás, sportolás ellensúlyozza valamelyest a mesterséges környezet és az egyoldalú életmód lélekölő hatását.

A természetjárás kezdeti lépései azonban már jóval korábban jelentkeztek a történelemben. Vándorlás az őskor óta volt, az ókorban hosszú utakra is indultak. A reneszánsz ember érdeklődéssel fordult a környezete, a természet felé, fel akarta fedezni, meg akarta ismerni azt. Európa országainak tehetősebb polgárai már a középkortól kezdve utazgattak.

- A természetjárás valamely terület természeti és társadalmi viszonyainak megismerésével egybekötött aktív tartózkodás a természetben, melynek lényeges része a testmozgás, a kulturális ismeretek gyarapítása és a gyakorlati ismeretek elsajátítása. Lehet rövid időtartamú, (séta, kirándulás) és hosszú időtartamú (táborozás, körutazás, mozgótáborozás stb.) (VOSÁTKA, 1978).

A természetjárás korunk egyik jellemző szabadidős tevékenysége. Az idő előrehaladtával egyre sokszínűbb lett, s ebben szerepe van az utazási lehetőségek és a technikai feltételek bővülésének is. A természetjárók *szervezeteket, turistaegyesületeket* hoztak létre, s jól elkülönült *szakágakra* bomlottak.

Fülep Teofil

Hazánk jelentősebb eseményei a gyalogos természetjárás történetében: 1873: Magyarországi Kárpát Egyesület, 1891: Magyar Turista Egyesület, 1910: Természetbarátok Turista egyesülete, 1912: Magyar Cserkész Szövetség (1948-ban a kommunista rendszer beszüntette, 1956-ban újraéledt), 1913: Magyar Turista Szövetség, 1929: az egységes útjelzések szabályzata (az alapjai ma is érvényesek), 1933: megkezdődött a túravezetők képzése, 1945: Magyar Vándorsport Szövetség, 1948: Magyar Természetbarát Szövetség (1951-ben államosították Országos Természetjáró Társadalmi Sportszövetség néven, 1956-ban rövid időre ismét a Magyar Turista Szövetség nevet vette fel), 1957-ben újjáalakult a *Magyar Természetbarát Szövetség* (MTSZ). 1974: vándortábori mozgalom az Úttörő Szövetség keretében, Országjáró Diákkörök jöttek létre. Az MTSZ a mindenkori állami sportigazgatás része, részben főállású, de többségében társadalmi munkásokkal (önkéntesekkel), 1987-ben önálló, jogi személyiségű *egyesületté alakult* (THURÓCZY, 1999 alapján).

A *szervezett természetjárás* érdemei vitathatatlanok. A szabadidejüket feláldozó, önkéntes, többnyire ingyen dolgozó, elhivatott természetjáróknak és túravezetőknek köszönhető a szervezett természetjárás életben tartása, a *tájak turisztikai feltárása és kiépítése* - amely a kirándulókat és a szervezeteken kívüli túrázókat is szolgálja -, s nagy szerepük van az *ismeretek* és a *természetbarát szemlélet terjesztésben* is. A szervezetek összefogják és egységesítik a hasonló érdeklődésű embereket, fiatalokat és idősebbeket egyaránt. A rendszeres túráikat képzett vezetők irányítják, sok egyesület tart programokat, klubfoglalkozásokat (pl. előadások, élménybeszámolók), felszereléssel is rendelkeznek.

A szervezett természetjárás egyszerre jelent sportot, egészségmegőrzést, társasági életet, művelődést, és az ifjúság nevelését. Értelmes és hasznos kikapcsolódást kínálnak a tagságnak. A túrázók ifjúsági, bronz-, ezüst-, aranyjelvényes, érdemes és kiváló minősítést szerezhetnek. A jól kidolgozott *természetjáró minősítési rendszerrel* elismerik, szakágak között is összehasonlíthatóvá teszik a sportteljesítményt, tudatosságra és rendszerességre ösztönöznek. Túravezető képzéseket szerveznek szakáganként. Ifjúsági, bronz-, ezüst- és aranyjelvényes túravezetői fokozatokat lehet elérni (GEORGIADES, 2003). *A túravezetés ma már egyre inkább elismert szakma, OKJ-s képzés.* Egyes szakágaknál már megoldott, a többinél még folyamatban van a képzés és vizsgáztatás ilyen szintre emelése.

A természetjárás ágai: a kirándulás és a túrázás

A *természetjárás* alapkategóriái a *kirándulás* és a *túrázás*. A „*turista, turizmus, turisztika*” kifejezések az utazás- és üdülésszervező társaságok tevékenysége révén terjedtek el, a korábban használt, de mostanára már elavult „*idegenforgalom*” szó helyett, és *nem a természetjáráshoz kötődnek*. A „*természetjáró: kiránduló, túrázó*” fogalmaknak nem megfelelője tehát a „*turista*” szó.

A köznyelvben a „*kirándulás*” és a „*túrázás*” fogalmak összemosódnak, egymás megfelelőiként használják őket. Valójában azonban minőségileg erősen különböző tevékenységekről van szó (6. táblázat). *A kirándulás a szórakozás egy formája, bárki által teljesíthető könnyed út vagy séta, míg a túra felkészültséget és összeszedettséget igénylő sportszerű tevékenység* (FÜLEP, 2004).

6. táblázat: *A kirándulás-kiránduló és a túrázás-túrázó összehasonlítása*

<i>A kirándulás, a kiránduló</i>	<i>A túrázás, a túrázó</i>
Szórakozás jellegű alkalmi tevékenység	Életmódot kívánó sportszerű tevékenység
Mindenki által teljesíthető, bárki részt vehet rajta kedve szerint	Csak felkészültek vehetnek rajta részt, másoknak veszélyes vagy teljesíthetetlen is lehet
A társait nem mindig válogathatja meg	Társait az eredmény érdekében meg kell válogatnia
Alkalomszerűen, esetlegesen készül fel	Tudatosan, tervezetten készül fel
Látványokat keres, felületesen ismerkedik a látottakkal	Élményeket keres, a megismerés szándéka vezérli
Kényelmet akar, kerüli a fáradtságot	Vállalja a nehézségeket, amelyekre tudatos edzéssel készül föl

A természetbe vendégségbe megy	Otthonosan mozog a természetben
Életmódja, szokásai gyakran környezetkárosítók, nem a természetbe illők (fogyasztói szemlélet)	Életmódja és szokásai nem károsak a környezetre, védi a természetet (környezettudatos szemlélet)
A kemény turizmussal és a klasszikus természeti turizmussal hozható kapcsolatba	A szelíd turizmus csoportjába tartozik, az ökoturizmussal rokon

A kirándulás és a túrázás ismérveit összevetve megállapítható, hogy a túrázás a tényleges megismerés igénye mellett az értékek megőrzésére törekszik, hasznára válik a társadalomnak, összhangban van a fenntarthatóság elveivel. A túrázás a szelíd turizmus csoportjába sorolható, és a sportturizmus körébe tartozik.

A túrázás típusai

A túrázást tipizálhatjuk szakágak, módszer, túracél, időtartam és túratáv szerint (7. táblázat).

7. táblázat: A túrázás ill. a túrák típusai

<i>Szakágak szerint</i>		
Gyalogosan:	- Gyalogos túrázás - Magashegyi túrázás, Hegymászás	
Kerékpáros túrázás:	- Alföldi kerékpártúra, Hegyi kerékpártúra - Aszfaltúti kerékpártúra, Terep-kerékpártúra	
Vízen:	- Evezős túrázás: Szelídvízi túrázás, Vadvízi túrázás - Vitorlás túrázás: Tavi v. t., Tengeri part menti v. t., Nyílt tengeri v. t.	
Sítúrázás		
Barlangászás		
Búvártúrázás:	Könnyűbúvárkodás, Nehézbúvárkodás, Barlangi búvárkodás	
Lovas túrázás		
<i>Módszer szerint</i>		
Egyvonalú visszatérő túra		
Csillagtúra		
Vándortúra, vándortábor		
Körtúra		
<i>Túracél szerint</i>		
Sporttúra		
Tanulási célú túra:	tanulmányút, terepgyakorlat stb.	
Kutatási célú túra:	kutatóút, felfedezőút stb.	
Munkatúra:	fotóstúra, természetvédelmi munkatúra stb.	
Gyűjtőút:	gombagyűjtő út, gyógynövénygyűjtő út stb.	
<i>Időtartam szerint</i>		
Félnapos túra		
Egynapos túra		
Többnapos túra		
<i>Túratáv szerint</i>		
	Gyalogtúra	Aszfaltúti kerékpártúra
Séta ill. Kiruccanás	0-5 km	0-20 km
Rövid túra	5-15 km	20-60 km
Közepes túra	15-30 km	60-120 km
Hosszú túra, Teljesítménytúra	30- km	120- km

Fülep Teofil

A turizmus és a természetjárás összekapcsolódása

A turizmus azon ágaiban, ahol a természetbe vezető turizmust környezetkímélő módon akarják megvalósítani, a turizmus és a természetjárás (azon belül is a túrázás) összekapcsolódik ill. összekapcsolható. (Mivel a köznyelvben is elterjedt „ökoturizmus” fogalom áll legközelebb ehhez, személyes tapasztalataim és SALLAI (2003) szerint a természetjárás, túrázás legújabbkori, tévesen használt megfelelője lett.)

A természetbarátok és a természettudományokat tanult emberek jól tudják, hogy *a természet megismeréséhez, a természet nyújtotta élmények átéléséhez bizony szakítani kell a kényelemkereső fogyasztói életmóddal*. Ki kell szállni a gépjárművekből, el kell távolodni az épített környezettől, rövidebb-hosszabb időre le kell válni az infrastruktúrától. Kilométereket kell megtenni csendben, legfeljebb kis csapattal, és el kell viselni az olykor kellemetlen időjárást is. Ehhez pedig előzetes edzésekre is szükség lehet, *túrázó-nak lenni életmódot jelent*.

Ha a túrázó elhagyva lakhelyét, távolabbi célpontokat keres, ha ez a tevékenység csapatos és rendszeres, a hagyományos értelemben vett turizmus is érintetté válik. Ez esetben a turizmus és a természetjárás szorosan összekapcsolódik.

A „túrázó turisták” (természetjáró turisták) azonban természetbarátok, környezet- és természetvédők. Az igazi túrázók nem azonosulnak a fogyasztói társadalommal, viselkedésükben környezettudatosak. Nincs igényük a luxusra, nem a pénzüket elkölteni mennek (nem „shoppingolnak”), nem a felkapott látványokat keresik, és nem rohannak. Szeretik magukat jól érezni, az idejüket önállóan beosztani, élményeket gyűjtenek, és tanulnak túra előtt és közben. (Túrázóként ill. túravezetőként magam is ezen elveket követtem (FÜLEP, 2003)) Ugyanakkor szükségük van tömegközlekedésre és szállásra, és más szolgáltatásokra is. Rövidtávon nem jelentenek a kemény turizmushoz fogható hatalmas bevételt, mivel azonban ez a turizmus fenntartható, hosszútávon jobban megéri gazdasági szempontból is. Mérsékelt, egyenletesebben eloszló hasznot hoz, egy több lábon álló (nem egyoldalú) megélhetés része lehet. *Létjogosultsága és jövője a természeti értékekben bővelkedő területeken van leginkább, mint pl. a természetvédelmi területeken, nemzeti parkokban, a természetvédelem ellenőrzése és elsőbbsége mellett*. Bölcsen felügyelve és irányítva a természeti értékek védelmének előmozdítójának és a gazdaság egyik bevételi lehetőségének kell lennie.

Véleményem szerint a természetjáró turizmushoz hasonlóan kell viszonyulni, mint az ökoturizmushoz. Ez megegyezik SALLAI (2003) elgondolásával, miszerint az ökoturizmus fejlesztése nem természetvédelmi cél, de válaszként az ágazat fejlődésére egy eszköz, amivel kordában tarthatjuk és szervezett keretek közé szoríthatjuk a turizmust, csökkenthetjük és felügyelhetjük annak környezetünkre gyakorolt kedvezőtlen hatását. Ebből adódóan a természetvédelemnek a kérdéssel foglalkoznia kell, a kormányzatnak ehhez külön forrásokat kell rendelnie.

Idegenvezetés és túravezetés

Az idegenvezetés és a túravezetés rokonszakmák. Számos közös, és jó néhány különböző vonást fedezhetünk fel bennük. Közös jellemzőjük, hogy mindkettő feladata a területek, a tájak, a turisztikai célpontok *színvonalas bemutatása, felelősséggel* tartoznak a turistákért ill. túrázókért, és kellemes kikapcsolódásukat, felüdülésüket, élményszerzésüket hivatottak biztosítani stb. Az idegenvezetőknek és a túravezetőknek egyaránt *példaként* kell állniuk a turisták ill. túrázók előtt.

Különböznek azonban abban, hogy *az idegenvezetők ismeretanyaga elsősorban a kultúrával kapcsolatos dolgokból áll*, a természet ismeretét másodlagosnak vélem. *A túravezető* azonban *elsősorban a természetben jártas*, amihez persze hozzátartozik az ember is a maga kultúrájával. Amíg a túravezetőknek komoly *szakági ismeretekre és fizikai felkészültségre* van szükségük, az idegenvezetők számára ezeknek kevésbé van jelentősége. A túravezető *baráti jelleggel* irányít, az idegenvezető munkáját jobban kötik a *formaságok*. Az idegenvezetőknek átlagos, de *elegáns megjelenést* kell állandósítaniuk munka közben - értelemszerűen, a körülményeknek megfelelően -, a túravezetőknek viszont a szakáguknak megfelelő, lehetőleg *kifogástalan felszerelésben* kell dolgozniuk (FÜLEP, 2004).

Ha turisztikai iroda szervez utakat a „túrázó turistáknak” (természetjáró turisták), az őket elkalauzolól vezetőnek *egy személyben kell idegenvezetőnek és túravezetőnek lennie*. Ilyenkor az utazás során a túra kezdetéig idegenvezetőként, a túra alatt túravezetőként, a túra befejeztével ismét idegenvezetőként kell dolgozniuk. (Hasonló tevékenységgel az 1980-90-es évektől számos környezet- ill. természetvédő társadalmi szervezet foglalkozik alkalmanként, oktatási-nevelési, és nem üzleti céllal - pl. a Holocén Természetvédelmi Egyesület (FÜLEP, 1998). Egyes utazási irodák is bonyolítanak le ilyen jellegű utakat.)

Véleményem szerint megvalósítható, sőt a fenntarthatóság jegyében szükséges a turizmusnak ezen ágát fejleszteni, a szelíd turizmus egyik válfajaként, a természeti turizmuson belül. Az ökoturistáknak és az incentive utazáson résztvevőknek programként, ill. szabadon választható lehetőségként lehetne felkínálni a túraprogramokat. Mindezt a természetvédelem felügyelete alatt, különös figyelmet fordítva arra, hogy mely természeti területek váljanak túracélpontokká. A védett és védendő helyeken tömeges látogatás semmiképpen nem alakulhat ki.

Természetjáró turisztikai termékek lehetnek: túravezetés-szakvezetés, kulcsosházak, jelzett turista-utak szakáganként, kerékpártúra-, sítúra-, vízitúra-, lovastúra-programok, erdei iskola programok, barlangászás, táj-, turista- és útkalauzok, esőbeállók, erdei bútorok, tűzrakóhelyek, megfigyelőállomások, kilátók stb.

A Magyar Természetbarát Szövetség számos tevékenységet folytat, és sok figyelemreméltó eredményt ért el a természetjárás fejlesztése és népszerűsítése terén: természetbarát személet, képzések szakáganként és szintenként (túravezető képzés is), minősítési rendszer, turisztikai játékok, jelvénytulajdonos mozgalmak (pl. Országos Kék Túra, Őseink nyomában, Vértes turistája, Hazai kisfolyók), turista létesítmények létrehozása, karbantartása és védelme (kb. 13 000 km hosszúságú jelzett gyalogos, kerékpáros, sítúrázó stb. turistaút-hálózat), Polgári Természetőr szolgálat (korábban Társadalmi Erdei Szolgálat, majd Természetvédelmi Szolgálat), kiadványok stb (MTSZ, 2004).

A túraprogramok és a turisztikai társaságok által meghirdetett túrázási célú utazások egy sportosabb, egészségesebb életmódot népszerűsítenének, és az országunkról alkotott jobb, pontosabb, előnyösebb, valóságosabb kép kialakulását segítenék elő. Véleményem szerint minél jobban *ki kellene dolgozni a feltételeit, és újabb választási lehetőségként megjelentetni a turisztika piacán.*

ÖSSZEFOGLALÁS

A „Szelíd, öko- és természetjáró turizmus, az idegenvezetés és a túravezetés összekapcsolódása” c. dolgozatomban áttekintettem a globális környezeti problémák történetét, a turizmus tömegessé válását és károsításait. Földünk és hazánk számos helyéről vett példákon keresztül érzékeltettem ennek súlyát. Bemutattam a környezetvédelem és a szelíd turizmus gondolatának megjelenését. Számbavettem és elemeztem a szelíd turizmussal azonos ill. közel azonos tartalmú fogalmakat. Összegyűjtöttem a szelíd és a kemény turizmus elveit, fejlesztési stratégiájának pontjait, ismérveit, és elemeit. Rendszereztem a turisztikai szakágakat környezeti hatásuk szempontjából, összefoglaltam a szelíd turizmus felé megtett legfontosabb lépéseket. Megemlítettem a környezetre káros hatású természeti turizmus-ágakat, majd tárgyaltam az ökoturizmust: bemutattam a rossz tapasztalatokat, az ellene és mellette felhozható érveket, a benne rejlő lehetőséget. Foglalkoztam a természetjárással, írtam a múltjáról, jellemzőiről, az ágait képező kirándulásról és túrázásról, rendszereztem a túrázás típusait. Végezetül tárgyaltam a turizmus és a természetjárás összekapcsolódását, az idegenvezetés és a túravezetés feladatait.

A dolgozat elkészítéséig vezető út során világossá vált számomra, hogy a mostanára az egész földet gazdasági és környezet-természet védelmi szempontból érintő turizmus milyen károkat eredményez. Tény, hogy a turisztikai ipar által okozott károk végső soron magát a turisztikát is sújtják. A környezet és társadalom regionális és globális problémáinak felismerése vezetett a környezetvédelem és a fenntartható turizmus gondolatához. Számos fogalom jelent meg ezzel kapcsolatban, amelyek közel azonos jelentéstartalmúak: szelíd (lágú), alternatív, fenntartható és zöld turizmus. A „szelíd turizmus” kifejezés a legszeren-

Fülep Teofil

cséesebb, mert ez rendelkezik a „kemény turizmus” ellentéppárral. Környezeti hatásai szempontjából a turisztikai szakágakat e két csoportba sorolhatjuk. A természetjáró turizmus (természetjárás) és az ökoturizmus a szelíd turizmushoz tartozó természeti turizmus szakágak.

A szelíd turizmus környezettudatos gondolkodást igényel, a környezetvédelem életforma. Mindig szem előtt kell tartani és elsőbbségben részesíteni a környezet- és természetvédelem előírásait és az őslakosok érdekeit, ez a helyieken túlmenően mindannyiunk érdeke és a következő nemzedékek joga. A turisztikai szervezeteknek és a turistáknak egyaránt van felelősségük a társadalmi és környezeti kérdésekben. A turizmus fejlesztése bölcs, hosszútávon gondolkodó irányítást és ellenőrzést kíván. Vissza kellene szorítani, terhekkel súlytani a kemény turizmust, tiltani ill. büntetni a hamis, zöld minősítéseket, mérsékelni a tömegességet, a szezonalitást és a luxust. Ellenőrző bizottságok felállításával kellene hitelt adni a zöld minősítéseknek, és növelni a környezetbarát szolgáltatások, a zöld hotelek és a szelíd turizmus arányát, támogatni, fejleszteni az ökoturizmust, a természetjáró turizmust, a falusi és a lovasturizmust. Zöldíteni kellene a gyógy- és kulturális turizmust. Szabályozásra, tájékoztatásra, a dolgok útvesztőjében eligazításra van szükség. Rengeteg még a teendő e téren, egyelőre csak körvonalazódtak a feladatok és kezdeti lépések történetek.

A természeti turizmushoz tartozó klasszikus természeti (ill. élmény- és kaland-), a horgász- és a vadászturizmus különösen veszélyesek lehetnek a természetre. Helyenként igen eltérőek a környezet- természet védelemmel való összehangolásra tett kísérletek eredményei az ökoturizmus esetében is. A tapasztalatok arra intenek, hogy körültekintőek és kritikusak legyünk, egyedileg bíráljuk el az egyes eseteket. Ahol nem éri el célját, nincs létjogosultsága. Az ökoturizmus minimálisra csökkentheti a környezetterhelést, de gazdasági cél is. Csak a természetvédelem felügyelete alatt engedhető meg, és nem válhat tömegessé. A bevételből mindig kell visszaforgatni a természetvédelem költségeire. Magyarország természeti értékekben bővelkedik, infrastruktúra is kiépült, az ökoturizmus még kiaknázatlan lehetőség. Kereslet lenne rá, érdemes lenne fejleszteni.

Megállapíthatjuk, hogy a természeti turizmus csoportjában az ökoturizmust és a természetjáró turizmust kellene fejleszteni elsősorban, mert ezek vannak leginkább összhangban a fenntarthatóság elveivel. A túrázás a kedvező környezeti és társadalmi hatásait tekintve a mostaninál nagyobb hangsúlyt érdemelne. A turizmus és a természetjárás összekapcsolható, a két ágazat támogathatja egymást. Az idegenvezetői és a túravezetői munka is jól kiegészíthetik egymást.

SUMMARY

The solid-tourism needs environment-friendly approach, the environment protection is a way of life. The principles of environment- and nature protection, the rights and interest of the ancient inhabitants. The touristical organisations and tourists has got responsibility in the social and environmental questions. The developing of tourism needs wise, and carefully considered controlling. The hard tourism has to be pushed into the background and punish the false green classification, the large numbers of tourists have to be reduced, seasonality and luxury have to be moderated. Controlling committees have to be formed, green hotels and environment-friendly services, solid tourism have to be emphasized, ecotourism have to be developed with the hiker, horse-riding and village-tourism should be emphasized. Controlling, approach-forming, informing needed, there are a lot of tasks to do, and only initial steps were taken. The present study describes the needed steps for the reaching of environment-friendly tourism, and the opportunities.

IRODALOM

- A. H., PATRICIA - P. A., KANDELAARS 1997.04.: *A Dynamic Simulation Model of Tourism and Environment in the Yucatan Peninsula*. International Institute for Applied System Analysis, Laxenburg, 2
- AMELUNG, BAS et al. é. n.: *Tourism in Motion: Is the Sky the Limit?* in Martens, Pim and Rotmans, Jan et al.: *Transitions in a Globalising World*. International Centre for Integrative Studies, Maastricht
- BALOG, Á, 1996: *Ökoturizmus: álom és valóság*. ÖKO VI. 1-2.: 25-35
- BANDY, JOE 1996: *Managing the Other of Nature: Sustainability, Spectacle, and Global Regimes of Capital in Ecotourism*. Public Culture 8(3): 539-566
- BECHER, A. - BLAKE, B. 1998.08.: *Reflections on 'Green Ratings'*. La Planeta Platica
- BELSIE, L. 2001.02.01.: *Treading Lightly*. Christian Science Monitor
- BLANE, JEAN M. - JAAKSON, REINER 1994 autumn: *The Impact of Ecotourism Boats on the St Lawrence Belduga Whales*. Environmental Conservation 267-69
- BODOLAY, GY. 1953: *Zamárdi fürdőtelep története*. Helytörténeti gyűjtemény 133-4
- BOERS, HAN - BOSCH, MARTIN 1994: *A föld mint üdülőhely. Bevezetés a turizmus és a környezet kapcsolatszerébe*. Budapest
- BOO, E. 1990: *Ecotourism: the Potentials and the Pitfalls*. D.C., WWF-US Agency for Int. Development, Washington
- BOROS, T.-NÉ. 1994: *A turizmus és a környezet védelme*. Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Budapest, Környezetvédelmi füzetek 17:10
- BŐSZE S. é. n.: *A dél-balatoni fürdőegyesületek történetéből (1890-1944)*. in Kanyar József szerk.: *Somogy m. múltjából*. Levéltári évkönyv 20: 228
- CASTILHO, C. - HERRSCHER, R. 1995.01.: *Ecotourism: Paradise Gained, or Paradise Lost?* Panos Institute, London, Panos Media Briefing 14.
- CATER, E. 1993.04.: *Ecotourism in the Third World: Problems for Sustainable Tourism Development*. Tourism Management, 86-88
- CEBALLOS-LASCURÁIN, H. 1992: *Educating for Sustainable Tourism*. IUCN Commission on Education and Communication East, Northwest and South European Committees, University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Forestry, Ljubljana
- CENTRAL & EAST EUROPEAN WORKING GROUP FOR THE ENHANCEMENT OF BIODIVERSITY (CEEWEB) 2004: *Iránymutatás a biológiai sokféleséghez és a turizmusfejlesztéshez*, Budapest
- CONSERVATION INTERNATIONAL'S ECOTRAVEL CENTER 2004.02.: <<http://www.ecotour.org>>
- COSTA RICA TOURIST BOARD 2001.09.13.: *Resume 2000*. <<http://www.tourism-costarica.com>>
- CRISPIN, SHAWN W. - GOAD, G. PIERRE 1999.09.30.: *Bangkok Renaissance*. Far Eastern Economic Review, 62
- DECLARATIONS: *Malé Declaration on Tourism & Sustainable Development*. 1997, <http://www.ecotour.org/info/w_10194_en.html>; *Berlin Declaration: Biological Diversity and Sustainable Tourism*. <http://www.eco-tour.org/info/w_10016_en.html>; 1998.08: CSD-7 to Focus on Tourism, Oceans, and SIDS. CSD Update
- DHARMARANTE, GERARD S. et al. 2000: *Tourism Potentials for Financing Protected Areas*. Annals of Tourism Research 27:3
- DIXON, JOHN A. - HOF, VAN'T HOF 1997 tavasz: *Conservation Pays Big Dividens in Caribbean*. Forum for Applied Research and Public Policy, 46
- EAVES, ELISABETH 1998.09.02.: *Feature-Dead Sea Tourism Threatens Fragile Environment*. Reuters
- FELFÖLDY, L. 1981: *A vizek környezettana. Általános hidrobiológia*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 41
- FIDRICH, R. 2003: *Zöldrefestés. Avagy hogyan próbálják az óriáscégek kifogni a szelet a környezetvédők vitorlájából?* Magyar Természetvédők Szövetsége, Globalizáció füzetek 3:2
- FISHER, IAN 1999.03.31.: *Victims of War: The Jungle Gorillas and Tourism*. New York Times
- FÜLEP, T. 1996: *A Garadna patak komplex tájökölógiai vizsgálata*. (hidrológia, botanika, hidrozoológia) diplomamunka, Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Állattani és Növénytani Tanszékei, Eger; (OTDK dolgozat, 1997)
- FÜLEP, T. 1998: *Holocén Természetvédelmi Egyesület ismertető*. bemutatkozó kiadvány, Holocén Természetvédelmi Egyesület, Miskolc

Fülep Teofil

- FÜLEP, T. 1999.02.: *Az autózás ára*. tanulmány in Magyar Kapu Alapítvány, Budapest, Kapu 1999.02:21-7
- FÜLEP, T. 2000: *Tájhasználat és természetvédelem a Bükk-vidéken, különös tekintettel a vízgazdálkodásra és a turizmusra*. diplomamunka, Debreceni Egyetem Természettudományi Kar Alkalmazott Ökológiai Tanszék, Debrecen
- FÜLEP, T. – KISS, J. 2000: *A Hernád völgyének turistakalauza*. Holocén Természetvédelmi Egyesület, Miskolc; (második, módosított kiadás; első kiadás 1997)
- FÜLEP, T. 2003: *Természetvédelem és túra*. cikk in Fényi Gyula Miskolci Jezsuita Gimnázium és Kollégium X. jubileumi évkönyve: 256-7
- FÜLEP, T. 2004: *A túravezetés mestersége. Módszertani útmutató túravezetők, túrákat vezető biológia- és földrajztanárok, környezeti nevelők számára*. Holocén Természetvédelmi Egyesület, Miskolc (második, módosított kiadás; első kiadás 2003)
- GEORGIADES, G. szerk. 2003: *Legyél Te is szervezett természetbarát!* Magyar Természetbarát Szövetség, kézirat
- GRÁFIK, I. 2000: *Ökoturizmus*. in szerk. Fejős Zoltán - Szijjártó Zsolt: Turizmus és kommunikáció tanulmányok. Néprajzi Múzeum - PTE Kommunikációs Tanszék, Budapest • Pécs, Tabula könyvek 1:96-111
- GREEN HOTELIER 1999.04.: *Lessening the Environmental Impacts of Leisure Facilities*. *Green Hotelier*, 18-24
- GREEN HOTELS ASSOCIATION 1998.12.09.: *Ways Hotels are Helping to Save Our Planet*. <<http://www.greenhotels.com/gnideas.htm>>
- GROTH, A. 2000: *Sustainable Tourism and the Environment*. Connect, UNESCO International Science, Technology & Environmental Education Newsletter 25:1
- GUTTMAN, C. 1999.07-08.: *Towards an Ethics of Tourism*. UNESCO Courier, 56
- HARMAN, D. 2001.07.02.: *Former Stray Dogs Join Fight to Save Africa's Elephants*. Christian Science Monitor
- HARRIS, R. - HOWARD, J. 1996: *Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality Terms*. Hospitality Press, Melbourne, 90
- HAWKINS, J. P. - ROBERTS, C. M. 1994.12.: *The Growth of Coastal Tourism in the Red Sea: Present and Future Effects on Coral Reefs*. *Ambio*, 506
- HAWKINS, J. P. et al. 1999.08.: *Effects of Recreational Scuba Diving on Caribbean Coral and Fish Communities*. *Conservation Biology*, 888-97
- HAWLEY, C. 2001.08.03.: *Dead Sea 'to Disappear by 2050'*. BBC News Online
- HONEY, M. 1998: *Who Owns Paradise? Ecotourism and Sustainable Development*. DC: Island Press, Washington, 25, 40
- HORTOBÁGYI E. - MARTUSZ F. 1983: *Természetjárás a Bükkben*. in Sándor András szerk.: Bükki Nemzeti Park. Kilátás a kövekről. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 411
- IHEI 2001.10.10.: *International Hotels Environment Initiative (IHEI)*. <<http://www.ihei.org>>
- ILLÉS I. - FODOR J. - POLONYI K. in Illés István szerk. 1981: *Tavunk a Balaton*. *Natura*, 235
- INTERNATIONAL CORAL REEF INITIATIVE - UNEP é. n.: *Tourism and Coral Reefs*. információs lap, Nairobi
- INTERNATIONAL ECOTOURISM SOCIETY 2000.02.29.: *Your Travel Choice Makes a Difference' Campaign*. press release, Burlington, VT
- JAKUCS, P. – DÉVAI, GY. – PRÉCSÉNYI, I. 1984: *Az ökológiáról - ökológus szemmel*. Budapest, Magyar Tudomány 5.
- KERÉNYI, A. 1995: *Általános környezetvédelem. Globális gondok lehetséges megoldások*. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged, 43, 183-191
- KOTSIS, L. in Illés István szerk. 1981: *Tavunk a Balaton*. *Natura*, 45
- KÖNCZEY, R. - S. NAGY, A. 1997: *Zöldköznapi kalauz*. Föld Napja Alapítvány, 253-4
- LÁNG, I. főszerk. 2002: *Környezet- és természetvédelmi lexikon II*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 186
- LÁSZLÓ, P. 1998: *Ökoturizmus*. Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskola, Budapest, 33
- MADER, R. 1999.12.: *Eco-yardsticks for Hotels—Whose to Use?* *EcoAmericans*, 8
- MAGYAR TERMÉSZETBARÁT SZÖVETSÉG TERMÉSZETVÉDELMI BIZOTTSÁGA (MTSZ) 2004: *Az ökoturizmus magyarországi lehetőségei. Készült az Országos Idegenforgalmi Bizottság részére*, kézirat
- MALANES, M. 2001.09.18.: *Tourism Killing World's Eighth Wonder*. Third World Network <<http://www.twinside.org.sg/title/mm-cn.htm>>

- MASTNY, L. 2002: *A nemzetközi turizmus új útra terelése*. in The State Of the World. magyar fordításban: Varga Éva felelős szerk.: A világ helyzete 2002. A washingtoni Worldwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról. Föld Napja Alapítvány, Budapest, 130-60
- MCCARTHY, J. J. et al. 2001: *Climate Change 2001: Impacts, Adaptation, and Vulnerability, Contribution of Working Group II to the Third Assessment Report of the IPCC*. Cambridge University Press, Cambridge, 843-75
- MCCORMICK, K. 1994: *Can Ecotourism Save the Rainforests?* információs lap, Rainforest Action Network, San Francisco
- MEADOWS, D. H. - MEADOWS, D. L. et al. 1972: *The Limits to Growth*. Universe Books, New York
- MIHALI, T. 1996: *Ecological Labelling in Tourism*. in Briguglio, Lino et al.: Sustainable Tourism in Island & Small States: Issues and Policies. Pinter, London, 197-205
- MIKOLA, K. 2004.04.01.: *Szekció az ökoturizmusért*.
<http://www.greenfo.hu/zold_mozgalom/talalkozo_item.php?item=12>
- MITTERSTILLER, J. 1986: *A halasvízről horgászoknak*. Mezőgazdasági Kiadó - MOHOSZ, 10-11
- NEPAL, S. 2000: *Tourism in Protected Areas: The Nepalese Himalaya*. Annals of Tourism Research 27:3:661-81
- NEWPORT, S. 2001.01.27.: *Oil Spill Highlights Hazards of Isles' Growth*. Washington Post
- ODHIAMBO, N. 1999.09.20.: *Millennium Celebrants Swarm to Mt. Kilimanjaro*. Environment News Service
- PATTULLO, P. 1996: *Last Resorts: The Cost of Tourism in the Caribbean*. Cassell, London, 105-9, 110
- PAYNE, D. W. 1999.03.22.: *Letter from Grenada*. The Nation, 22-4
- PÉNZES, B. – TÖLG, I. 1977: *Halbiológia horgászoknak*. Natura-Mohos, Budapest, 264
- PLATHONG, S. - INGLIS, G. J. - HUBER, M. E. 2000.12.: *Effects of Self-Guided Snorkelling Trails o Corals in a Tropical Marine Park*. Conservation Biology, 1821-30
- ROHTER, L. 2001.01.27.: *Isles Rich in Species Are Origin of Much Tension*. New York Times
- ROE, D. - LEADER-WILLIAMS, N. - DALAL-CLAYTON, B. 1997.10.: *Take Only Photographs, Leave Only Footprints: The Environmental Impacts of Wildlife Tourism*. IIED, London, 44
- SALLAI, R. B. 2003: *Turizmus és természetvédelem. (Általában, és a Tisza-tavon)*. Nimfea Természetvédelmi Egyesület, Túrkeve, Nimfea füzetek 8.
- SCHMIDT, K. 2000.03.: *Cruising for Trouble: Stemming the Tide of Cruise Ship Pollution*. Bluewater Network, San Francisco
- SCHMOLLGRUBER, C. - KAMMERZELT, K. 1994: *Változó táj*. ARGE Umwelterziehung in der Österreichischen Gesellschaft für Natur- und Umweltschutz, Wien; magyar kiadás: Szajabély Mihály ford. 1994, Környezetnevelési Munkacsoport, Bécs 39-45
- SHIPP, D. ed. 1993: *Loving them to death? Sustainable tourism in Europe's Nature and National Parks*. FNNPE, Grafenau
- SMITH, S. H. 1998: *Cruise Ships: A Serious Threat to Coral Reefs and Associated Organisms*. Ocean and Shoreline Management 11: 231-48
- SYNERGY 2000.08.: *Tourism Certification: An Analysis of Green Globe 21 and Other Tourism Certification Programs*. report for WWF, Gland
- SZITTA, T. 2002: *Természetvédelmi kezelés*. in Baráz Csaba szerk. A Bükki Nemzeti Park. Hegyek, erdők, emberek. Bükki Nemzeti Park Igazgatósága, Eger, 580
- TASNÁDI, J. 1998: *A turizmus rendszere*. Kereskedelmi és Gazdasági Főiskola, Szolnok, 47
- THURÓCZY, L.: *A természetjárás története*. in Háncs Péter főszerk. 1999: A túravezetés általános ismeretei. Jegyzet a középfokú túravezetői tanfolyamok hallgatói számára, Budapesti Természetbarát Sportszövetség Oktatási és Módszertani Bizottsága - Túravezető Oktatók Sportegyesülete, Budapest
- TOURISM CONCERN 2001.09.20.: *Child Sex Tourism*.
<http://www.tourismconcern.org.uk/useful%20stuff/frame.htm>>
- UN WIRE 1999.05.10.: *Ecotourism: 'Hordes Of Visitors' Put Costa Rica At Risk*. UN Wire
- UNEP 1998.10.: *Ecolabels in the Tourism Industry*. Nairobi
- UNITED NATIONS 1999.02.: *Governments, Tour Industry Seek Plan at United Nations to Cut Environmental and Social Impacts*. press release, New York

Fülep Teofil

- UNITED NATIONS 1999.03.03.: *UN Talks With Tourism Industry Spur Plans to Cut Negative Impacts*. press release, New York
- VETŐ ENDRE in Illés István szerk. 1981: *Tavunk a Balaton*. Natura, 257
- VINER, D. - AGNEW, M. 1999.07.: *Climate Change and Its Impacts on Tourism*. jelentés a WWF-UK-nak, University of East Anglia's Climatic Research Unit, Norwich
- VOSÁTKA, M. 1978: *Természetjárók enciklopédiája*. Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 342
- WALL, G. 1997: Is Ecotourism Sustainable? *Environmental Management* 2:4:9-12
- WALL, G. 2001 in Mastny, Lisa: *A nemzetközi turizmus új útra terelése*. in The State Of the World. magyar fordításban: Varga Éva felelős szerk.: A világ helyzete 2002. A washingtoni Worldwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról. Föld Napja Alapítvány, Budapest, 130-60
- WALPOLE, M. J. - GOODWIN, H. J. - WARD, K. G. R. 2001.02.: *Pricing Policy for Tourism in Protected Areas: Lessons from Komodo National Park, Indonesia*. *Conservation Biology*, 219, 223
- VÁSÁRHELYI, T. – VICTOR, A. szerk. 2000: *Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia*. alapvetés, Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 84-7
- WEAVER, D. B. 1999: *Magnitude of Ecotourism in Costa Rica and Kenya*. *Annals of Tourism Research* 26:4: 809-11
- WILKIE, D. S. - CARPENTER, J. F. 1999: *Can Nature Tourism Help Finance Protected Areas in the Congo Basin?* *Oryx* 33:4:332-38
- WORLD BANK 2001.08.06.: elektronikus adatbázis
- WORLD TRADE ORGANIZATION, COUNCIL FOR TRADE IN SERVICES 1998.09.23.: *Tourism Services*. Geneva, 5
- WORLD TOURISM ORGANIZATION (WTO) 1999.10.01.: *Tourism Sector Takes Steps to Ensure Future Growth: Global Code of Ethics Adopted at WTO Summit*. press release, Santiago
- WORLD TOURISM ORGANIZATION (WTO) 2001.05.: *Tourism Market Trends: World Overview and Tourism Topics*, Madrid 14, 33, 47, 59, 90
- WORLD TRAVEL & TOURISM COUNCIL (WTTC) - WORLD TOURISM ORGANIZATION (WTO) - EARTH COUNCIL 1995: *Agenda 21 for Travel & Tourism Industry*, London